

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Пуліна Тетяна Веніамінівна

УДК: 338. 439:330. 341.1 (477.64)

**СТВОРЕННЯ І РОЗВИТОК КЛАСТЕРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ
ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

Спеціальність 08.00.04 – економіка і управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ 2014

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Національному університеті харчових технологій
Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Череп Алла Василівна,
Запорізький національний університет,
завідувач кафедри фінансів та кредиту

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Андрушків Богдан Миколайович,
Тернопільський національний технічний
університет ім. І.Пулюя, завідувач кафедри
менеджменту підприємницької діяльності

доктор економічних наук, професор
Войнаренко Михайло Петрович,
Хмельницький національний університет,
проректор з науково- педагогічної роботи

доктор економічних наук, професор
Кузьмін Олег Євгенович,
Національний університет «Львівська
політехніка», директор навчально- наукового
інституту економіки і менеджменту

Захист дисертації відбудеться «16» травня 2014 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.058.01 у Національному університеті харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 68, ауд. А-311.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету харчових технологій Міністерства освіти і науки України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 68.

Автореферат розісланий «11» квітня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, доцент

О.М. Петухова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Пріоритетною метою розвитку національної економіки є забезпечення переходу на інноваційну модель, проведення на цій основі структурних і фінансових змін у технологічній сфері, що сприятиме виробництву конкурентоспроможної на зовнішніх та внутрішніх ринках продукції.

Для забезпечення стабільності довгострокового зростання промисловості України перспективним є використання кластерних моделей розвитку господарських систем. Основною метою створення кластерних об'єднань підприємств, як найважливішої складової успішного впровадження інноваційної моделі розвитку, є забезпечення їх результативності та конкурентоспроможності в короткостроковій та довгостроковій перспективі. Для досягнення цієї мети потрібно створити стійку систему формування кластерних об'єднань, результатом якої є досягнення стабільного результату і перспективи розвитку підприємств за рахунок як загального, так і синергетичного ефекту.

Проблеми створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств, розроблення методичних підходів щодо вирішення їх дієвості привертали увагу багатьох зарубіжних економістів, зокрема Б. Бергмана, А. Маршала, М. Портера, Ф. Розенфельда, Д. Сольє, І. Толенадо, Е.Дж. Фезера, М. Енрайта. Окремі питання створення та функціонування кластерних об'єднань підприємств висвітлено в працях науковців України та країн СНД, зокрема: Б.М. Андрушківа, А.І. Бірюкова, М.П. Войнаренка, А.В. Глотка, О.Є. Кузьміна, О.Б. Ленчук, А.А. Міграняна, О.М. Петухової, Г.А. Семенова, С.І. Соколенка, Т.Х. Тогузаєва, В.П. Третьяк, Т.В. Цихан, А.В. Череп, Л.І. Федулової. При всій значимості їх досліджень ці роботи охоплюють лише питання окремих функцій та складових створення й розвитку кластерних об'єднань підприємств. Системні дослідження з визначення ефективності діяльності та забезпечення розвитку кластерних об'єднань підприємств, зокрема в харчовій промисловості, практично не здійснювались. На сьогодні в Україні недостатньо досліджено проблеми створення ефективних кластерних систем управління, які враховували б специфіку підприємств харчової промисловості та умови їх діяльності. Крім того, відсутні розробки щодо забезпечення взаємозв'язку між результатами господарсько-фінансової діяльності та їх впливом на показники ефективності та дієздатності як окремих підприємств у складі кластера, так і кластерного об'єднання в цілому.

Особливо актуальним є впровадження кластерної моделі розвитку для національних підприємств харчової промисловості, де є суттєві проблеми, які пов'язані зі значною зношеністю основних засобів, застарілими технологіями, дефіцитом фінансових ресурсів, низькою продуктивністю праці, якістю сировини агропромислового комплексу тощо.

Необхідність вирішення теоретичних проблем та вдосконалення існуючих методологічних підходів щодо створення та розвитку кластерних

об'єднань підприємств визначили тему, мету, об'єкт та предмет дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення й висновки дослідження були здійснені в межах наукових тем Запорізького національного технічного університету: «Забезпечення сталого розвитку промислового регіону на основі інноваційних моделей управління» (номер державної реєстрації 0109U07675), де автором опрацьовано методи забезпечення управління розвитком промислового регіону на основі кластерного підходу; «Трансформація економічного потенціалу промислового регіону: проблеми, пріоритети, механізми реалізації» (номер державної реєстрації 01121U05353), де автором визначено кількісні та якісні параметри щодо оцінювання економічного потенціалу регіону, проведено оцінювання сучасного етапу інноваційної складової економічного потенціалу регіону та розвинуто напрямки створення кластерних об'єднань підприємств у Запорізькому регіоні; «Формування механізму функціонування неіндустріальних кластерів у промисловому регіоні» (номер державної реєстрації № 0112U05354), у якій автором визначено вплив кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості на регіональний інноваційний розвиток, що дозволило розробити певні рекомендації щодо його поліпшення, та обґрунтовано методологічні підходи щодо створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні (довідка № 37-01/2023 від 20.05.2013 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, обґрунтування механізму їх інтеграції та підвищення ефективності діяльності в сучасних умовах господарювання. Для досягнення цієї мети в роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

– поглиблено теорію кластерів шляхом розвитку класифікації кластерних об'єднань підприємств з урахуванням специфіки діяльності підприємств харчової промисловості;

– узагальнено методичний підхід щодо визначення стадій життєвого циклу кластерного об'єднання підприємств;

– обґрунтовано доцільність розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості з урахуванням світових тенденцій розвитку кластерних ініціатив;

– удосконалено методичний підхід щодо визначення потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості;

– удосконалено підхід до оцінювання впливу на діяльність кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища з урахуванням методики складання профілю середовища;

– розвинуто структуру внутрішніх та зовнішніх компетенцій кластерних об'єднань підприємств;

– удосконалено методичний підхід до оцінювання інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості Запорізького регіону та України;

– удосконалено методичний підхід щодо вибору стратегій розвитку та конкурентної стратегії на основі стратегічного підходу;

– узагальнено теоретико-методичний підхід впровадження концепцій маркетингового управління в систему стратегічного управління розвитком кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості Запорізького регіону;

– розвинуто теоретико-методичні засади сутності та типології корпоративної культури кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості;

– розроблено методику оцінювання дієздатності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості за допомогою базової моделі визначення цільової функції;

– розроблено методику ідентифікації кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості на основі показників стабілізації, розвитку, зростання та кластеризації;

– запропоновано методику прогнозування ефективності розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості на основі використання методів прогнозування розвитку кластерних об'єднань;

– розроблено методику формування стратегії розвитку кластерних об'єднань з використанням графотеоретичної моделі кластера.

Об'єктом дослідження є процес створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств у сучасних умовах господарювання.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, методичних і прикладних питань створення й розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, методи системного аналізу, методологія економіко-математичного моделювання, експертного оцінювання, дослідження операцій і математичної статистики, методи економічного, фінансового, кластерного аналізу.

При визначенні й узагальненні теоретико-методологічних та методичних підходів, опрацюванні прикладних результатів дослідження використано: методи аналізу динамічних рядів (при оцінюванні змін основних показників господарської діяльності підприємств харчової промисловості Запорізького регіону); метод експертного оцінювання (для оцінювання відносної значущості для підприємств кластера кожного окремого фактора середовища при складанні профілю середовища та для оцінювання стану елементів інноваційного та кадрового потенціалів); графічний метод (для побудови гістограм та графіків розподілу універсального показника дієздатності підприємств та кластерного об'єднання); метод кластерного аналізу (при проведенні сегментації ринку та формування асортименту підприємств

харчової промисловості); методи параметричної оптимізації (для визначення універсального показника дієздатності підприємств і кластерного об'єднання та оцінювання інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості Запорізького регіону); метод теорії графів (для визначення взаємозв'язків між підприємствами кластера у вигляді системи показників дієздатності кластера); методи кусково-лінійної апроксимації та подібності (для прогнозування діяльності кластерного об'єднання); балансовий метод (для визначення напрямків розвитку кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості); методи екстраполяції (для прогнозування параметра «чистий дохід» кластерного об'єднання); методи економічного аналізу (для оцінювання потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості Запорізького регіону).

Розрахунки здійснювались на персональному комп'ютері з використанням програмних пакетів Microsoft Excel for Windows.

Інформаційною базою дослідження є: статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, підприємств харчової промисловості, спеціальна література з питань створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, нормативні документи і власні розробки автора.

Наукова новизна отриманих результатів. Результати наукового дослідження у своїй сукупності вирішують важливу науково-прикладну проблему обґрунтування напрямів створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості. Основні наукові результати, які містять наукову новизну і виносяться на захист, такі:

уперше:

– запропоновано підхід щодо оцінки дієздатності кластерних об'єднань підприємств та підприємств-учасників кластера з використанням методу функціонала цільової функції, який дозволяє здійснювати порівняльне оцінювання показників у межах різних тимчасових інтервалів та оцінити результативність підприємств у структурі кластера за ознаками фінансово-економічної діяльності;

– розроблено підхід до ідентифікації кластерних об'єднань підприємств на основі показників стабільності, розвитку, зростання, дієздатності підприємств-учасників та запропоновано показник кластеризації, за яким визначається доцільність включення підприємств до складу кластерного об'єднання;

– запропоновано методологічний підхід прогнозування ефективності розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості з використанням методів кусково-лінійної апроксимації, подібності показника дієздатності та моделі економічної доданої вартості, що дозволяє здійснювати оцінювання та прогнозування ефективності дієздатності як окремих підприємств учасників, так і кластера в цілому;

– розроблено теоретико-методичний підхід до формування стратегії розвитку кластерних об'єднань підприємств, який спирається на графотеоретичну модель кластера з використанням стратегічного підходу та

принципу ієрархії стратегій, що забезпечує зв'язок функціональних стратегій зі стратегією організації в цілому і враховує вплив факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на зміну функціональних стратегій;

удосконалено:

– методичний підхід до визначення потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості, за яким, на відміну від існуючих, використовується комплексний показник, побудований з врахуванням коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації галузей промисловості, що дозволяє визначити перспективні підгалузі при створення кластерних об'єднань підприємств;

– підхід до оцінювання інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості у складі кластера, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на узагальненій функції Харрінгтона і забезпечує порівняння показників інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості;

– теоретичний підхід до класифікації кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості за ознаками: етапів життєвого циклу; технології виробництва; характеру виробничих зв'язків; територіального розташування; легітимності функціонування; способу створення; організаційної структури; галузевої приналежності; величини групового обороту та розміру підприємств кластера; типу сировини; типу виробництва; характеристики зв'язків; технологічного укладу; типу енерговиробничого циклу та виду виробництва;

– методичний підхід до оцінювання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, побудований на узагальнюючому коефіцієнті впливу, який, на відміну від існуючих, враховує наслідки як позитивного, так і негативного впливу, що дозволяє корегувати стратегію подальшого розвитку;

– підхід до стратегічної взаємодії підприємств харчової промисловості з урахуванням вибору стратегії розвитку та конкурентної стратегії, що дозволяє підприємствам кластера прогнозувати перспективи свого розвитку;

дістали подальшого розвитку:

– теорія кластерного аналізу в частині визначення стадій життєвого циклу кластерного об'єднання підприємств в бізнес-середовищі, що впливає на оцінку ефективності діяльності підприємств-учасників;

– структуризації внутрішніх та зовнішніх компетенцій кластерного об'єднання підприємств, з врахуванням особливостей кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості, що дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення та забезпечувати ефективну діяльність підприємств кластера;

– теорія управління маркетингом в системі кластерної взаємодії підприємств харчової промисловості з акцентом на комунікаційну складову, яка є основним інструментом створення бранда, що впливає на ринкову

вартість підприємств кластера та покращення іміджу кластерного об'єднання в цілому;

– підходи до визначення змісту корпоративної культури як системи цінностей підприємств кластерного об'єднання, що на відміну від існуючих, враховує модель корпоративної культури підприємств харчової промисловості, яка ґрунтується на кодексі корпоративної поведінки, стандартів поведінки працівників та типі кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості.

Практичне значення отриманих результатів. Науково-методичні розробки автора та рекомендації зі створення й розвитку кластерних об'єднань використані Запорізькою обласною радою при розробленні та реалізації програми «Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 року» (довідка № 08415/08-26 від 11.10.2011 р.). Окремі результати дослідження використано Запорізькою торгово-промисловою палатою (довідка № 22.2/528 від 04.02.2013 р.). Розроблені пропозиції щодо впровадження кластерного підходу підприємствами харчової промисловості Запорізької області використано Запорізьким обласним союзом промисловців і підприємців (роботодавців) „Потенціал” (довідка № 84-Р від 03.06.2013 р.).

Основні положення, висновки та пропозиції дисертаційної роботи використано в практичній діяльності підприємств харчової промисловості Запорізької області, зокрема ПАТ «Запорізький хлібозавод № 1» (довідка № 98 від 19.02.2013 р.), ПАТ «Запорізький хлібозавод № 5» (довідка № 625 від 12.12.2012 р.), ПАТ «Вільнянський маслозавод» (довідка № 307 від 28.11.2013 р.), УІ ТОВ «Урожай» (довідка № 103/03 від 27.03.2013 р.), ПАТ «Бердянський хлібокомбінат» (довідка № 158 від 12.04.2013 р.).

Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Запорізького національного технічного університету при викладанні дисциплін «Основи менеджменту», «Стратегічний менеджмент», «Менеджмент підприємств у сфері послуг», «Інноваційний менеджмент» (довідка № 37-01/2022 від 20.05.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним науковим дослідженням і містить розв'язання актуальної наукової проблеми створення й розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, здобуто автором самостійно та викладено у його наукових працях. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті матеріали, які належать автору.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на науково-практичних конференціях: IV Міжрегіональній науково-практичній конференції «Проблеми економіки й управління у промислових регіонах» (м. Запоріжжя, 2008 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наука і освіта без меж – 2010» (м. Дніпропетровськ, 2010 р.); IV Міжрегіональній науково-практичній конференції «Проблеми економіки й управління у промислових регіонах» (м. Запоріжжя, 2011 р.); IX

Всеукраїнській науковій конференції «Зимові читання, присвячені ідеям Німчинова П.П. та Малишева І.В.» (м. Житомир, 2011 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів» (м. Запоріжжя, 2011 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми трансформаційної економіки», (м. Кривий Ріг, 2012 р.); Міжвузівській науково-практичній конференції «Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегій інноваційного розвитку», (м. Полтава, 2012 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (м. Харків, 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні проблеми модернізації та інноваційного розвитку промисловості» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, організація та управління підприємствами в сучасних економіко-правових умовах» (м. Дніпропетровськ, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні підсумки 2012 року: досягнення та перспективи» (м. Сімферополь, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Народ, держава, власність, ресурси, регіональний розвиток» (м. Київ, 2012 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта» (м. Харків, 2013 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національних економік в умовах глобальної нестабільності» (м. Одеса, 2013 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка та фінанси: теорія та практика» (м. Луганськ, 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Ефективне управління економікою: теорія і практика» (м. Черкаси, 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні проблеми модернізації та інноваційного розвитку промисловості», (м. Дніпропетровськ, 2013 р.), щорічних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Запорізького національного технічного університету.

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 64 наукових працях, обсягом 65,93 д.а., з них: одна одноосібна монографія (17 д.а.), 6 колективних монографій, 28 статей у наукових фахових виданнях України, 5 статей у виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 23 публікації в інших наукових виданнях.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, п'ятнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг роботи становить 439 сторінок, з яких: 41 рисунок займає 24 сторінки, 117 таблиць – 61 сторінку, а також список використаних джерел (391 найменування) – 45 сторінок, 20 додатків – 31 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, висвітлено наукову

новизну та практичне значення отриманих наукових результатів, наведено відомості щодо їх апробації.

У першому розділі – «Теоретичні засади створення і розвитку кластерних об'єднань підприємств» досліджено сутність та особливості кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, запропоновано авторське визначення поняття кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості, удосконалено класифікацію кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, обґрунтовано доцільність створення і розвитку кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості.

Дослідження генезису створення і розвитку кластерних об'єднань підприємств дозволило визначити основні концепції та теорії, які сформувалися в процесі розвитку даного типу організаційної інновації. Узагальнення теоретичних засад дозволило доповнити зміст кластерного об'єднання підприємств у харчовій промисловості і розглядати кластер як систему взаємозв'язків між підприємствами з урахуванням ресурсних та продуктових потоків, які створюють підприємства харчової промисловості та АПК, підприємства сфери послуг, фінансові та науково-дослідні установи, навчальні заклади за підтримки органів регіонального й державного управління та громадських організацій, під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що забезпечує інноваційний розвиток та конкурентоспроможність підприємств-учасників кластера. Це дозволило визначити класифікаційні ознаки кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості, які надано в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікаційні ознаки кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості

Класифікаційна ознака	Вид кластерів
за етапом життєвого циклу	ембріональний; розвинений; зрілий
за технологічною ознакою і характером виробничих зв'язків	горизонтально інтегровані; вертикально інтегровані диверсифіковані утворення (конгломерати)
за територіальною ознакою	регіональні; міжрегіональні; транснаціональні або міжнародні
за ознакою легітимності функціонування	формальні (офіційно зареєстровані); неформальні
за способом створення	сформовані за рішенням органів влади; сформовані в ініціативному порядку
за організаційною структурою	«м'які»; «тверді»
за галузевою ознакою	у підгалузях харчової промисловості
залежно від величини групового обороту та розміру підприємств	великі; середні; дрібні
за типом сировини	з використанням натуральної сировини
за типом виробництва	переробної промисловості
галузева належність членів кластера	підприємства харчової промисловості
за структурою	кластери, що були створені на основі малих та середніх підприємств; кластери, що складаються з малих та середніх підприємств; кластери, що були створені на базі великих підприємств та організацій
характеристика зв'язків	виробничі; науково-технічні; змішані

за кількістю учасників	кластери, які складаються з невеликої кількості підприємств (до 20 членів);кластери, які складаються зі значної кількості підприємств, організацій та установ (більше 20 членів)
за рівнем технологічного укладу	кластери III технологічного укладу
за продуктним критерієм	згідно з продуктним критерієм кластери підприємств можуть бути розділені на ті, що виробляють промислову продукцію
за видом виробництва	неіндустріальні
за типом енерговиробничого циклу	сукупність індустріально-аграрних циклів

Враховуючи специфіку діяльності підприємств харчової промисловості, яка пов'язана з сезонним характером виробництва, обмеженими термінами зберігання продукції, що призводить до нерівномірного використання виробничих потужностей, узагальнено класифікацію кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості за ознаками: етапом життєвого циклу; технологічною ознакою і характером виробничих зв'язків; територіальною ознакою; ознакою легітимності функціонування; способом створення; організаційною структурою; галузевою ознакою; залежно від величини групового обороту та розміру підприємств кластера; типом сировини; типом виробництва; галузевою належністю членів кластера; характеристикою зв'язків; рівнем технологічного укладу та доповнено такими ознаками, як тип енерговиробничого циклу та вид виробництва.

За типом виробництва кластерні об'єднання підприємств у харчовій промисловості віднесено до неіндустріальних кластерів, до складу яких входять підприємства, що виробляють предмети споживання та підприємства сфери послуг. За типом енерговиробничого циклу кластерні об'єднання підприємств у харчовій промисловості віднесено до індустріально-аграрних. Обґрунтовано практичне використання декількох різних моделей кластеризації підприємств харчової промисловості, поєднуючи їх властивості, та запропоновано враховувати особливості підприємств харчової промисловості згідно з регіональними умовами. Обґрунтовано методичний підхід до формування та розвитку кластера з позиції теорії систем як складної соціотехнічної системи значної розмірності, що складається з окремих підсистем та великої кількості прямих та зворотних зв'язків. Стадії створення та розвитку кластерної структури автором розділяються на дві складові: підготовчу та комерційну (табл. 2).

Доведено, що сталий розвиток кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості сприяє переходу підприємств галузі на більш високий технологічний уклад через розробку та впровадження нових технологій.

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо створення та розвитку кластерних об'єднань у харчовій промисловості показав, що в деяких країнах уже створені та успішно працюють на національному рівні такі об'єднання підприємств. Встановлено, що значна кількість міжнародних та національних громадських та дослідницьких організацій займається впровадженням

кластерного підходу. До того ж доведено, що для створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості потрібно правове та інформаційне забезпечення. Це виходить з аналізу кластерних ініціатив підприємств харчової промисловості, АПК та стратегій розвитку Вінницької, Донецької, Дніпропетровської, Сумської, Харківської, Миколаївської та Кіровоградської областей.

Крім того, аналіз показав, що в Україні майже відсутня нормативно-правова база щодо створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств.

Сучасною тенденцією розвитку кластерних структур є формування міжнародних кластерних мереж підприємств харчової промисловості.

Таблиця 2

Стадії створення та функціонування кластера підприємств харчової промисловості

Стадії		Етапи	
I	Підготовка	1. Виникнення ідеї створення кластера	
		2. Створення робочої групи однодумців, визначення попереднього складу керівництва кластера	
		3. Розроблення концепції проекту кластерного об'єднання	
		4. Визначення складу учасників	
		5. Формулювання бачення та місії кластера	
		6. Формулювання мети створення кластера	
		7. Аналіз сильних і слабких сторін	
		8. Аналіз загроз та можливостей	
		9. Внесення поправок до концепції проекту та розроблення бренда кластера	
		10. Вибір організаційно-правової форми	
		11. Розроблення стратегії розвитку	
		12. Розроблення конкурентної стратегії	
		13. Проектування організаційної структури управління	
		14. Розроблення бізнес-плану	
II	Комерціалізація	1. Вихід на ринок	Розповсюдження продукції кластера під єдиним брендом
		2. Зростання	Приєднання нових учасників, виведення на ринок нових продуктів, розширення частки ринку, поява нових конкурентів
		3. Зрілість	Утримання позицій, вдосконалення технологій, зниження витрат, створення нових продуктів, нових технологій, нових організаційно-правових форм
		4. Кризи або спаду	Зниження обсягів продажів та частки ринку

У цьому контексті розроблено напрямки створення нових кластерних структур у харчовій промисловості України, які виходять з результатів діяльності перших кластерів підприємств харчової промисловості та кластерних проектів, що знаходяться в стадії реалізації.

У другому розділі «Сучасний стан та визначення потенціалу кластеризації при створенні кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості Запорізького регіону» досліджено сучасний стан кластеризації харчової промисловості, проведено оцінку факторів зовнішнього та внутрішнього середовища при створенні кластерних

об'єднань підприємств харчової промисловості, визначено інтегральний показник інноваційної активності як передумови створення кластерних об'єднань та результативності інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості.

Узагальнення літературних джерел з питань створення і розвитку кластерних об'єднань підприємств дозволило встановити, що не існує єдиного підходу до визначення сутності кластеризації, що визначає її як інструмент виявлення умов для створення кластерних об'єднань підприємств у межах конкретного регіону з подальшою їх ідентифікацією.

Проведено оцінку потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості Запорізького регіону ($K_{кл}$) за допомогою коефіцієнтів локалізації ($K_{л}$), виробництва на одну особу ($K_{д}$) та спеціалізації галузей промисловості ($K_{с}$). Більшість дослідників з кластерної тематики вважають, що для створення кластерів значення вищезазначених коефіцієнтів повинно бути вище за одиницю.

Запропоновано інтегральний коефіцієнт потенціалу кластеризації $K_{кл}$, який визначається за формулою (1):

$$K_{кл} = \sqrt[3]{K_{л} * K_{д} * K_{с}}, \quad (1)$$

Інтегральний коефіцієнт потенціалу кластеризації унеможливорює оцінювання перспективи галузі щодо створення кластерних об'єднань підприємств. Для підприємств харчової промисловості Запорізького регіону комплексний коефіцієнт потенціалу кластеризації за 2007-2011 рр. становить 0,83. Виявлено, що підприємства харчової промисловості Запорізького регіону мають потенціал кластеризації, достатній для створення кластерних об'єднань підприємств.

За результатами оцінки потенціалу кластеризації підприємств підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону встановлено, що створення кластерних об'єднань можливе на підприємствах у чотирьох підгалузях, а саме: виробництво напоїв; виробництво олії та тваринних жирів; виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво молочних продуктів та морозива (табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнти потенціалу кластеризації підприємств підгалузей харчової промисловості Запорізької області

№	Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	Роки				
		2007	2008	2009	2010	2011
Коефіцієнт потенціалу кластеризації $K_{кл}$						
1	виробництво м'яса та м'ясних продуктів	0,4662	0,4465	0,6322	0,5644	0,5129
2	перероблення та консервування овочів та фруктів	0,1000	0,0627	0,0983	0,0976	0,0982
3	виробництво олії та тваринних жирів	1,9062	2,3781	1,9812	1,7480	1,4504
4	виробництво молочних продуктів та	0,7816	0,6446	0,6711	0,7664	0,537

	морозива					3
5	виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів з нього	0,3338	0,2668	0,3642	0,4029	0,3024
6	виробництво хліба та хлібобулочних виробів	0,9444	0,9773	1,1062	1,1342	1,2447
7	виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	0,4540	0,4676	0,4291	0,3523	0,3620
8	виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	0,2427	0,1983	0,1871	0,0308	0,0666
9	виробництво напоїв	2,0346	2,4904	2,0987	1,9305	1,9995

У дослідженні обґрунтовано доцільність створення кластерів у хлібопекарській та молочній підгалузях. Вибір хлібопекарської підгалузі обґрунтовано значенням коефіцієнта потенціалу кластеризації, який за 2007-2011 рр. утримується на рівні близько 1,1, тенденцією до його зростання та процесом концентрації виробництва на українському ринку хліба, що триває з 2005 року. Великі компанії продовжують придбання хлібо заводів та збільшують потужності. Крім того, виявлено тенденцію створення вертикально- інтегрованих компаній із замкнутим циклом виробництва – від виробництва борошна до випуску хлібопродуктів. До кластера хлібопекарської галузі пропонується залучити 6 великих хлібопекарських підприємств: ПАТ «Запорізький хлібокомбінат № 1»; ПАТ «Запорізький хлібо завод № 3»; ПАТ «Запорізький хлібо завод № 5», ПАТ «Бердянський хлібокомбінат»; УІ ТОВ «Урожай»; ПАТ «Оріхівський комбінат хлібопродуктів» та малі підприємства з виробництва хлібопродуктів.

Вибір молочної підгалузі харчової промисловості обґрунтовано тим, що, незважаючи на значні можливості виробництва молочних продуктів у Запорізькому регіоні, виробництво молочних продуктів з 1990 по 2012 рр. скоротилося у 26,0 разів, з 785,0 т у 1990 р. до 30,1 т у 2012 р. Водночас коефіцієнт потенціалу кластеризації молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону за 2003-2005 рр. був більше за одиницю, але протягом 2006-2011 рр. спостерігається його зниження. Така ситуація зумовлена експансією та жорсткою маркетинговою політикою конкурентів із Донецької та Дніпропетровської областей.

Однак продукція молочної підгалузі харчової промисловості потрібна в містах та районах області, оскільки рівень виробництва молока і молокопродуктів підприємствами харчової промисловості Запорізької області на одну особу за 2011 рік становив (19,2 кг), а рівень їх споживання на одну особу за той же період – 175,3 кг. Таким чином, рівень споживання молока і молокопродуктів майже в дев'ять разів вище, ніж їх виробництво. Це свідчить про значні можливості для місцевих виробників щодо розвитку цієї підгалузі харчової промисловості у складі кластера за підтримки органів регіональної влади.

Кластер молочної промисловості запропоновано створити на базі чотирьох великих підприємств: ПАТ «Вільнянський маслозавод»; ПАТ «Веселівський завод сухого знежиреного молока»; ПАТ «Новомиколаївський молокозавод»; ТДВ «Приазовський сирзавод».

Проведений аналіз створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості Запорізького регіону виявив наявність двох кластерних ініціатив у харчовій промисловості та АПК Запорізького регіону, до яких належить кластер бджільництва «Бджола не знає кордонів» в м. Мелітополі та проект кластера «Купуй запорізьке – обирай своє!» в м. Запоріжжя. Встановлено, що кластер бджільництва має всі формальні ознаки кластерної структури. У проекті кластера «Купуй запорізьке – обирай своє!» наявні тільки дві кластерні складові, такі як об'єднання підприємств під загальним брендом та значна підтримка з боку міської та обласної влади. Співробітництво з науковими установами та вищими навчальними закладами наразі відсутнє.

Систематизовано фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на стан розвитку підприємств кластерного об'єднання та проведено їх оцінку шляхом розроблення профілю середовища об'єднань підприємств молочної та хлібопекарської підгалузей харчової промисловості. Оцінювання факторів впливу макрооточення, мікрооточення та внутрішнього середовища запропоновано здійснити за допомогою узагальнюючих показників – коефіцієнтів впливу факторів макросередовища C_{MAC} , мікрооточення C_{MIC} та внутрішнього середовища $C_{ВН}$ на об'єднання підприємств (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок коефіцієнтів впливу факторів макрооточення, мікрооточення та внутрішнього середовища на кластерні об'єднання підприємств харчової промисловості

Для макросередовища (мікросередовища)	Для внутрішнього середовища
$C_{MAC(MIC)} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \pm \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \cdot n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \cdot n};$	$C_{ВН} = \frac{\pm A_1 B_1 \pm A_2 B_2 \pm \dots \pm A_n B_n}{[\max A_i B_i] \cdot n} = \frac{\sum_{i=1}^n (\pm A_i B_i)}{[\max A_i B_i] \cdot n}$
<p>де $C_{MAC(MIC)}$ – коефіцієнт впливу факторів макросередовища (мікросередовища); $C_{ВН}$ – коефіцієнт впливу факторів внутрішнього середовища; A – експертна оцінка важливості фактора для галузі; B – експертна оцінка впливу фактора на кластерне об'єднання; n – кількість факторів впливу.</p>	
<p>Якщо значення $C_{MAC(MIC)}$ додатне: від 0 до 0,35 – нейтральний вплив; від 0,35 до 0,50 – сприятливий вплив; від 0,50 до 1,00 – позитивний вплив. Якщо значення $C_{MAC(MIC)}$ від'ємне: від 0 до 0,35 негативний вплив; від 0,35 до 0,50 – загрожуючий вплив; від 0,50 до 1,00 –</p>	<p>Значення $C_{MAC(MIC)}$: від 0 до 0,50 – слабка позиція; від 0,50 до 0,75 – середня позиція; від 0,75 до 1,00 – сильна позиція.</p>

знищуючий вплив.

За результатами оцінювання впливу макросередовища на розвиток потенційного кластера в хлібопекарській підгалузі визначено значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища – 0,25; коефіцієнта впливу факторів мікросередовища – 0,21; коефіцієнта впливу стану факторів внутрішнього середовища – 0,25. За результатами оцінювання впливу макросередовища на розвиток потенційного кластера в молочній підгалузі значення коефіцієнта впливу факторів макросередовища – 0,26; коефіцієнта впливу факторів мікросередовища – 0,19; коефіцієнта впливу стану факторів внутрішнього середовища – 0,24. Це свідчить про невикористання значної кількості можливостей з боку зовнішнього оточення підприємствами потенційних кластерів молочної та хлібопекарської підгалузей харчової промисловості, відсутність маркетингових досліджень на підприємствах даних підгалузей. Низькі показники оцінювання внутрішнього стану потенційного кластеру підприємств молочної та хлібопекарської підгалузей харчової промисловості зумовлені відсутністю стратегічного управління діяльністю підприємств, що підтверджує відсутність обґрунтованих стратегій розвитку, конкурентних стратегій та маркетингових стратегій.

Для досягнення стратегічних цілей об'єднань підприємств харчової промисловості визначено ключові фактори успіху кластера, які створюють ключові компетенції та забезпечують конкурентні переваги, що призводить до виникнення синергетичного ефекту (рис. 1).

Рис. 1. Ключові фактори успіху кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості

За результатами дослідження з використанням узагальненої функції корисності отримано інтегральні показники оцінювання інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості Запорізького регіону за 2007–2012 рр., які є дуже нестабільними та знаходяться в діапазоні від 0,52 до 0,86 (табл. 5).

Таблиця 5

Інтегральні показники інноваційної активності підприємств харчової промисловості та промислових підприємств Запорізького регіону за 2007–2012 рр.

Рік	Інтегральний показник інноваційної активності підприємств харчової промисловості		Інтегральний показник інноваційної активності промислових підприємств Запорізького регіону	
	<i>Inx</i>	Зміни до попереднього року	<i>Inn</i>	Зміни до попереднього року
2007	0,52	-	0,77	-
2008	0,55	0,03	0,8	0,03
2009	0,65	0,1	0,75	- 0,05
2010	0,79	0,14	0,78	0,03
2011	0,86	0,07	0,8	0,02
2012	0,73	-0,13	0,68	- 0,12

Про нестабільність інноваційної активності підприємств харчової промисловості Запорізького регіону свідчить також відсутність досліджень і розробок, низький рівень маркетингової діяльності, відсутність впровадження нових технологій.

Згідно зі шкалою оцінювання узагальненої функції корисності значення отриманих показників знаходиться в інтервалі від 0 до 1 за оцінками: від 0 до 0,37 – погане значення; від 0,37 до 0,63 – задовільне значення; від 0,63 до 0,80 – добре значення; від 0,80 до 1,0 – відмінне значення. Середнє значення інтегрального показника інноваційної активності підприємств харчової промисловості регіону за шість років становить 0,68. Таке значення показника свідчить про «добру» здатність та готовність економічної системи підприємств харчової промисловості Запорізького регіону здійснювати ефективну інноваційну діяльність.

У третьому розділі – «Методологічні аспекти розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості» розроблено підходи до створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, визначено потребу в їх розвитку на основі стратегічного підходу та маркетинг-менеджменту.

Обґрунтовано створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості Запорізького регіону, враховуючи: техніко-економічні показники та розвиток інфраструктури харчової промисловості Запорізького регіону, особливість інвестиційної моделі розвитку, що склалася в Запорізькому регіоні впродовж 2007–2011 рр., ресурсну базу інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості Запорізького регіону з позиції

фінансового забезпечення, відставання (на 8 %) рівня інноваційної активності підприємств харчової промисловості від промислового комплексу регіону.

Структура кластеру в молочній підгалузі харчової промисловості представлена на рис. 2.

Особливістю структури кластерного об'єднання є наявність прямих та зворотних взаємозв'язків між секторами: виробництва і збуту, фінансового забезпечення, науково-дослідницького та кадрового забезпечення, що керуються кластер-менеджментом за підтримки з боку владних структур та громадськості. Наявність таких зв'язків спричиняє збільшення обсягів виробництва та збуту; збільшення частки ринку; зниження трансакційних витрат; розповсюдження нових технологій, досвіду та знань серед учасників кластера; лобювання інтересів кластера в органах районної влади; повного завантаження виробничих потужностей; використання аутсорсингу та субконтрактингу підприємствами кластера тощо.

Необхідність впровадження кластерної моделі розвитку в харчовій промисловості зумовлена нестабільним станом інноваційної діяльності підприємств; низьким рівнем та низкою існуючих проблем, що пов'язані зі скороченням виробництва значної кількості основних харчових продуктів; падінням індексів обсягу виробництва; зношеністю основних засобів; низькою рентабельністю виробництва та значною кількістю збиткових підприємств.

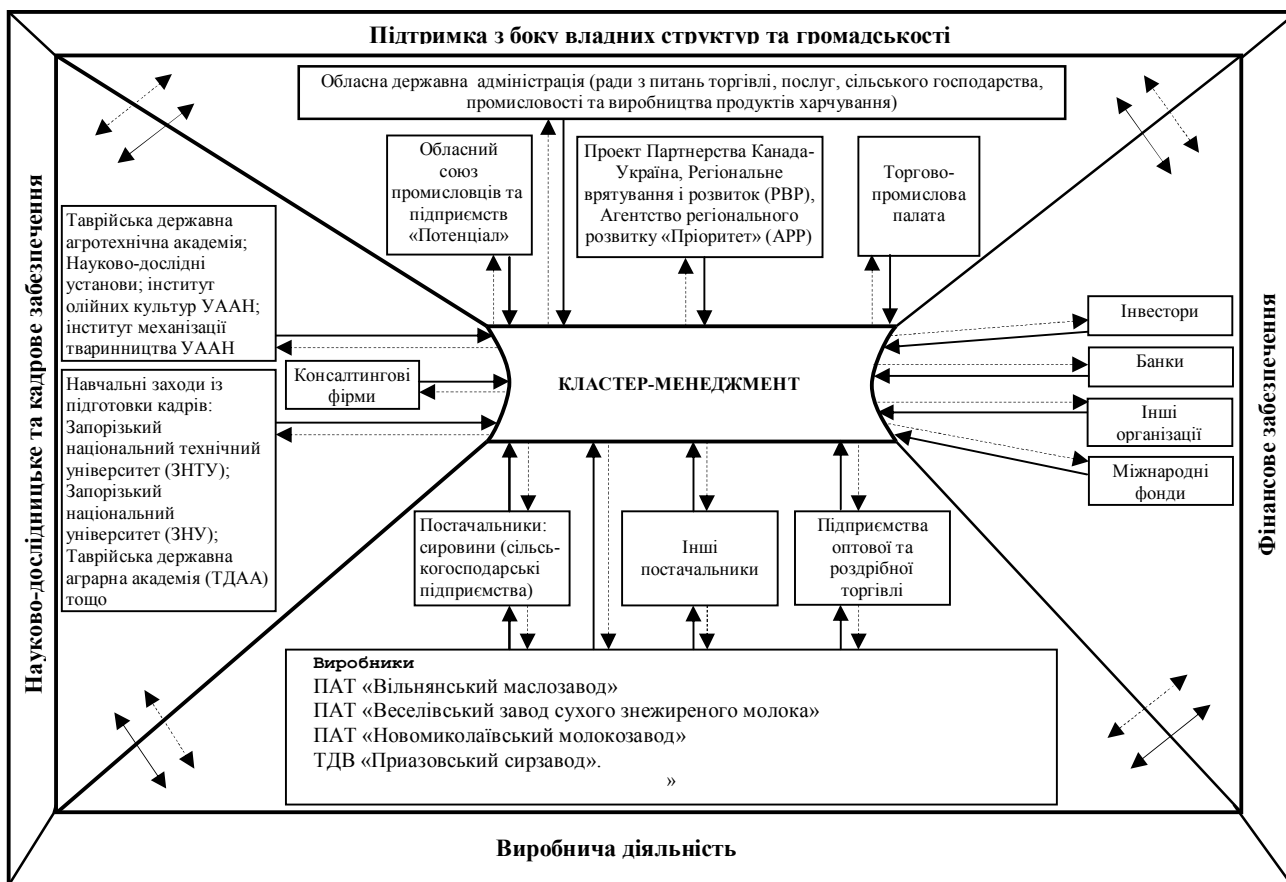

Рис. 2. Структура кластеру в молочній підгалузі харчової промисловості

Виявлено фактори негативного впливу на формування кластерів в Україні на державному, регіональному та внутрішньокластерному рівнях. Доведено, що розвиток кластерних об'єднань у харчовій промисловості можливий тільки на основі стратегічного підходу, який базується на «стратегічному баченні» і побудові «дерева цілей». При цьому необхідно уникати прояву нестратегічного підходу, який ґрунтується на використанні внутрішніх можливостей та ресурсів і не враховує вплив ринкових чинників і змін зовнішнього середовища. Серед чинників, що суттєво впливають на розвиток кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, виділено такі: законодавча база і норми, що регулюють діяльність підприємств кластера; привабливість галузі і рівень конкуренції в галузі, до якої відносяться виробничі підприємства кластера; можливості й загрози з боку зовнішнього середовища відносно діяльності кластера; сильні і слабкі сторони підприємств-учасників кластерного об'єднання, їх конкурентні можливості; наявність стратегії розвитку кластерної структури; тип корпоративної культури.

Запропоновано коефіцієнти рівня впливу полів матриці SWOT-аналізу на діяльність кластерних об'єднань підприємств (табл. 6).

Рівні впливу поля SO матриці SWOT-аналізу на кластерне об'єднання молочної підгалузі – 0,73 (хлібопекарської – 0,74). Це свідчить про значний рівень впливу даного квадранта на об'єднання підприємств. Рівні впливу поля ST матриці SWOT-аналізу на кластерне об'єднання молочної підгалузі – 0,34, (хлібопекарської – 0,36), це свідчить про середній рівень впливу даного квадранта на об'єднання підприємств. Рівні впливу поля WO матриці SWOT-аналізу на кластерне об'єднання молочної підгалузі – 0,09 (хлібопекарської – 0,10), це підтверджує незначний вплив даного квадранта на об'єднання підприємств. Проте рівні впливу поля WT на кластерне об'єднання молочної підгалузі (- 0,39), (хлібопекарської (- 0,37) мають від'ємні значення та свідчать про загрожуючий вплив даного квадранта на об'єднання підприємств молочної та хлібопекарської підгалузей харчової промисловості.

Таблиця 6

Методика розрахунку коефіцієнтів впливу полів матриці SWOT-аналізу на діяльність кластерних об'єднань підприємств

	Можливості (O)	Загрози (T)
Сильні сторони (S)	$C_{SO} = \frac{\sum_{i=1}^m (\pm D_{SO})}{18 \cdot m}$	$C_{ST} = \frac{\sum_{i=1}^m (\pm D_{ST})}{18 \cdot m}$
Слабкі сторони (W)	$C_{WO} = \frac{\sum_{i=1}^m (\pm D_{WO})}{18 \cdot m}$	$C_{WT} = \frac{\sum_{i=1}^m (\pm D_{WT})}{18 \cdot m}$

Де:

D – оцінка комірки матриці;

m – кількість комірок одного поля матриці

Значення коефіцієнта рівня впливу додатне: від 0 до 0,35 – незначний вплив, від 0,35 до 0,60 – середній рівень впливу, від 0,60 до 1,00 – значний вплив.

Значення коефіцієнта рівня впливу від'ємне: від 0 до 0,35 – негативний вплив, від 35 до 60 – загрожуючий вплив, від 0,50 до 1,00 – знищуючий вплив.

Результати проведеного дослідження за методом SWOT-аналізу враховано при розробленні стратегій розвитку кластерних об'єднань молочної та хлібопекарської підгалузей харчової промисловості. Для кластерів молочної та хлібопекарської підгалузей обрано однакові стратегії, а саме: стратегії горизонтальної диверсифікації; стратегії посилення позицій на ринку та стратегії розвитку ринку. Стратегія посилення позицій на ринку вимагає значних маркетингових зусиль у сфері управління асортиментом, реклами, ціноутворення та якісного обслуговування споживачів.

З метою вдосконалення управління маркетинговою діяльністю підприємств кластера хлібопекарської підгалузї харчової промисловості доведена доцільність упровадження концепції маркетинг-менеджменту у фінансово-господарську діяльність підприємств кластера на основі системної інтеграції маркетингової діяльності підприємств об'єднання з урахуванням впливу системи маркетингових комунікацій на збільшення ринкової вартості підприємств кластера та гудвілу кластерного об'єднання підприємств.

За результатами SPECE-аналізу обґрунтовано вибір конкурентної стратегії об'єднання підприємств хлібопекарської підгалузї харчової промисловості Запорізького регіону, а саме стратегії оптимальних витрат.

Зроблений огляд наукових поглядів на визначення та типологію корпоративної культури уможливив визначення корпоративної культури кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості як системи цінностей, принципів, норм і поглядів, притаманних даному кластеру, що відображають його індивідуальність і сприймаються працівниками підприємств кластера. Вона виражає колективне ставлення до цілей даного кластерного об'єднання підприємств і методів їх досягнення. Головні принципи корпоративної культури та систему цінностей кластерного об'єднання підприємств відображено в кодексі корпоративної поведінки та стандартах робочої поведінки робітника кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості.

З позицій командного менеджменту в ідеальній організаційній культурі кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості повинен домінувати тип організаційної культури, яка орієнтована на людину, її частка має бути біля 50%. При цьому близько 25 % повинна бути частка організаційної культури, що орієнтована на завдання і, відповідно, близько 10 і 15% – авторитарної та бюрократичної культур.

Установлено, що кластерний підхід до розвитку підприємств харчової промисловості сприяє оновленню матеріально-технічної бази, модернізації

виробництва, збільшенню обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції й розширенню її асортименту; активізації роботи щодо залучення іноземних інвестицій і кредитів; забезпеченню пріоритетності розвитку підгалузей; здійсненню державної фінансово-кредитної підтримки підприємств за рахунок розширення видів їх кредитування, а також відновлення практики передбачення в державному бюджеті коштів для кредитування міжсезонних витрат підприємств ряду галузей, продовженню протекціоністської політики щодо вітчизняного товаровиробника.

У четвертому розділі «Методичні підходи до визначення стану дієздатності кластерних об'єднань підприємств в харчовій промисловості» досліджено стан дієздатності кластерних об'єднань підприємств методами інноваційного менеджменту, розроблено універсальний показник стану дієздатності кластерних об'єднань підприємств та запропоновано методику визначення стабільності розвитку кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості.

З метою виявлення взаємозв'язків підприємств харчової промисловості у кластерному об'єднанні підприємств запропоновано методичний підхід щодо оцінювання дієздатності кластерів із використанням методу побудови цільової функції багатопараметричної оптимізації.

З метою оцінювання дієздатності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості визначено питому вагу показників фінансово-економічної діяльності кластера за параметром «чистий дохід», які знаходяться в інтервалі від нуля до одиниці та оцінюються за п'ятиінтервальним оціночним рядом універсальної шкали.

Алгоритм оцінювання дієздатності кластера підприємств харчової промисловості на заданому інтервалі років наведено на рис. 3.

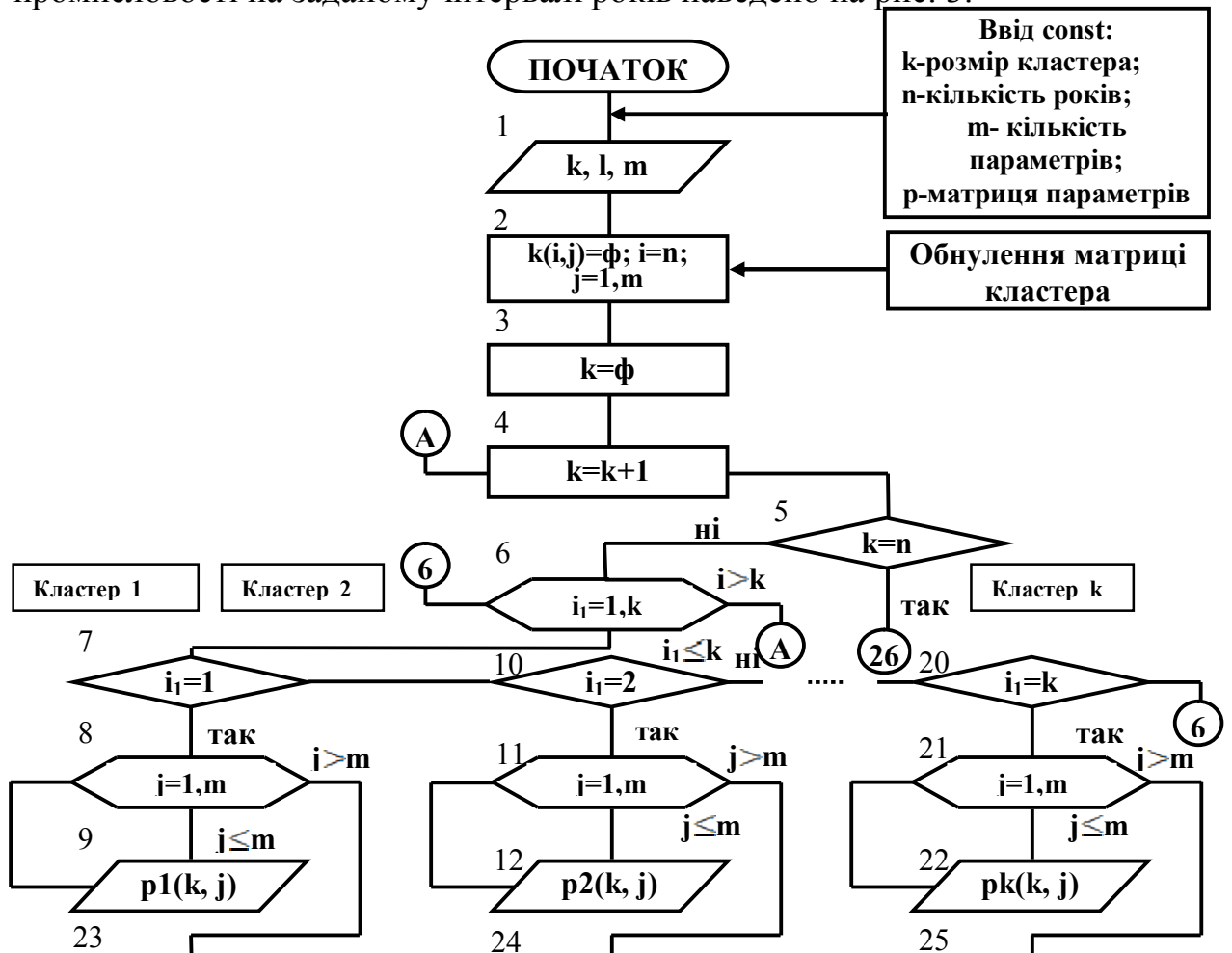

Рис. 3. Алгоритм оцінювання дієздатності кластера підприємств харчової промисловості

Універсальний показник дієздатності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості $D_{зд}$ запропоновано визначати методом моментів за формулою (2):

$$D_{зд} = \frac{M_3}{\sigma^3}, \quad (2)$$

де: M_3 – центральний момент третього порядку характеристик $z_k \in Z$;
 σ – середнє квадратичне відхилення $z_k \in Z$, що характеризує ступінь зосередження характеристик Z_k близько математичного сподівання $m_1(Z_k)$

$$M_3 = m_3 - 3m_1 * m_2 + 2m_1^3, \quad (3)$$

де: $m_i = m_i(Z_k)$ – початкові моменти i -го порядку характеристик Z_k .

Тоді

$$\sigma = \sqrt{D} = \sqrt{m_2 - m_1^2}; \quad (4)$$

де: D – дисперсія, що характеризує ступінь розсіювання характеристик Z_k щодо $m_1(Z_k)$.

Універсальний показник дієздатності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості характеризує зсування значень вагомих коефіцієнтів z_k показника фінансово-економічної діяльності кластера за параметром «чистий дохід» z_k щодо середини інтервалу розсіювання. Якщо більшість

цих значень лежать в області праворуч від середини інтервалу, то це позитивний ефект, якщо навпаки – від’ємний ефект.

Методом моментів визначено параметри цього показника для кластерів підприємств молочної та хлібопекарської галузі Запорізького регіону.

За даними рис. 4 універсальний показник дієздатності кластерного об’єднання підприємств молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону D_{30} має значні коливання числових значень в аналізованому часовому інтервалі - 5 років.

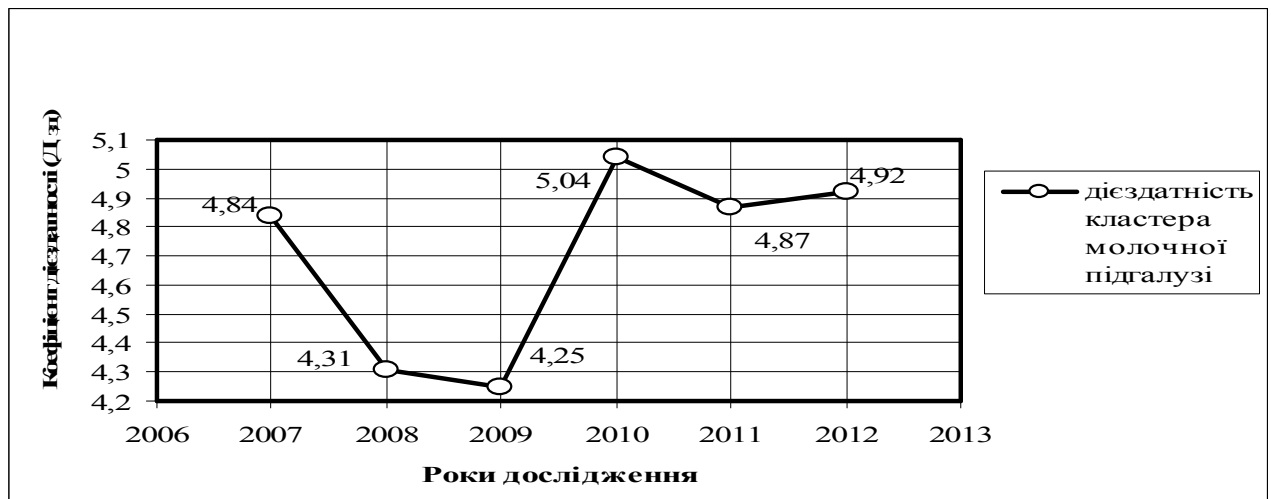

Рис. 4. Універсальний показник дієздатності кластерного об’єднання підприємств молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону

Для визначення розмаху коливань універсального показника дієздатності D_{30} кластерного об’єднання підприємств у розглянутому часовому інтервалі запропоновано показник стабільності $C_m^{кл}$ за формулою (5):

$$C_m^{кл} = \frac{\sum |\Delta D_{30}^+| + \sum |\Delta D_{30}^-|}{n - 1}, \quad (5)$$

де: $\sum |\Delta D_{30}^+|$ – сума позитивних відхилень значень показника дієздатності кластерного об’єднання підприємств D_{30} між інтервалами років;

$\sum |\Delta D_{30}^-|$ – сума негативних відхилень значень показника дієздатності кластерного об’єднання підприємств D_{30} між інтервалами років;

n – кількість років досліджуваного періоду.

Числове значення $C_m^{кл}$ може бути як більше, так і менше одиниці. При проведенні досліджень флуктуацій будь-якого параметра в тимчасовому інтервалі параметр вважається стабільним, якщо відхилення його числових значень не перевищує одиниці в цьому часовому інтервалі. Для забезпечення ефективної діяльності підприємств у складі кластерного об’єднання необхідно не лише стабільність функціонування, але й орієнтація на

подальший розвиток діяльності підприємств кластера. Тому доцільно впровадження показника розвитку $P_{розв}$, який передбачає зростання масштабів цільових ринків кластерного об'єднання та забезпечує його розвиток. Показник розвитку запропоновано розраховувати за формулою (6):

$$P_{розв} = \frac{\sum |\Delta D_{зд}^+|}{\sum |\Delta D_{зд}^-|}; \quad (6)$$

Числове значення $P_{розв}$ зростає, якщо збільшується кількість позитивних відхилень коефіцієнта дієдатності підприємств $D_{зд}$. Значення показника розвитку підприємства або кластера $P_{розв}$, яке більше за одиницю, свідчить про сталий розвиток господарської системи.

Так, значення $C_m^{кл} = 0,32$ свідчить про високу стабільність роботи кластера підприємств молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону за період з 2007 по 2012 рік, а показник розвитку $P_{розв} = 1,12$ за той же період свідчить про розвиток цього кластера.

За показниками стабільності, розвитку та дієдатності підприємств і кластера в цілому визначається ефективність діяльності кластерної структури. При порівнянні показників діяльності кожного підприємства у складі кластера з показниками кластерного об'єднання підприємств визначаються напрями розвитку й удосконалення діяльності підприємств кластера. На основі оцінювання відхилень середніх значень показників, що визначають ефективність роботи підприємств у складі кластера, досліджено вплив коефіцієнта дієдатності підприємства на показник дієдатності кластера за весь досліджуваний період (табл. 7).

Таблиця 7

Відхилення середніх значень коефіцієнта дієдатності підприємств і кластера молочної підгалузі

№	Назва підприємства	Показник відхилення середніх значень коефіцієнтів дієдатності підприємств і кластера
1	ПАТ «Вільнянський маслозавод»	-1,21
2	ПАТ «Веселівський завод сухого знежиреного молока»	1,29
3	ТВД «Приазовський сирзавод»	-0,14
4	ПАТ «Новомиколаївський молокозавод»	-0,92

Від'ємне значення суми відхилень середніх значень коефіцієнта дієдатності підприємств і кластера засвідчило, що підприємства з показниками дієдатності значно нижчими, ніж показник кластера, мають проблеми з прибутком і потрібні рішення щодо покращення техніко-економічних характеристик виробництва та удосконалення маркетингової діяльності. Необхідно розробляти пропозиції щодо покращення показників

дієздатності окремого підприємства, використовуючи можливості та досвід більш успішних підприємств цього кластера.

У п'ятому розділі – «Інструменти досягнення ефективності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості» запропоновано методичні підходи ідентифікації кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості, прогнозування ефективності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості та розроблено методику формування стратегії розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості.

Наразі досліджено значну кількість кластерних об'єднань підприємств, але єдиної методики ідентифікації таких кластерів немає. З метою усунення цього недоліку розроблено методику ідентифікації вже існуючих і потенційних кластерних систем (рис. 5).

У методиці запропоновано показник зростання $P_{зр}$ підприємств та кластера, який вказує на зміну значення показника дієздатності як по відношенню до попереднього року, так і по відношенню до середнього значення показника дієздатності. Підприємства з від'ємним значенням показника зростання необхідно розглядати як збиткові для діяльності кластера будь-якого рівня. Враховуючи однакову спрямованість показників зростання $P_{зр}$ та розвитку $P_{розв}$, запропоновано показник кластеризації $P_{кл}$, за яким визначають можливість входження підприємства в кластерне об'єднання. Остаточне рішення приймає керівництво кластера на підставі аналізу значень показників за кожним підприємством та стратегії розвитку кластерного об'єднання підприємств.

На практиці доведено, що вітчизняні підприємства харчової промисловості демонструють різні значення показників кластеризації та дієздатності. Встановлено, що деякі підприємства ефективно пристосувалися до нових економічних умов і завоювали стійкі позиції на ринку, а інші опинилися в кризовому стані, перед загрозою банкрутства навіть при широкому асортименті продукції. При відборі підприємств харчової промисловості у кластерні об'єднання велике значення мають їх показники дієздатності.

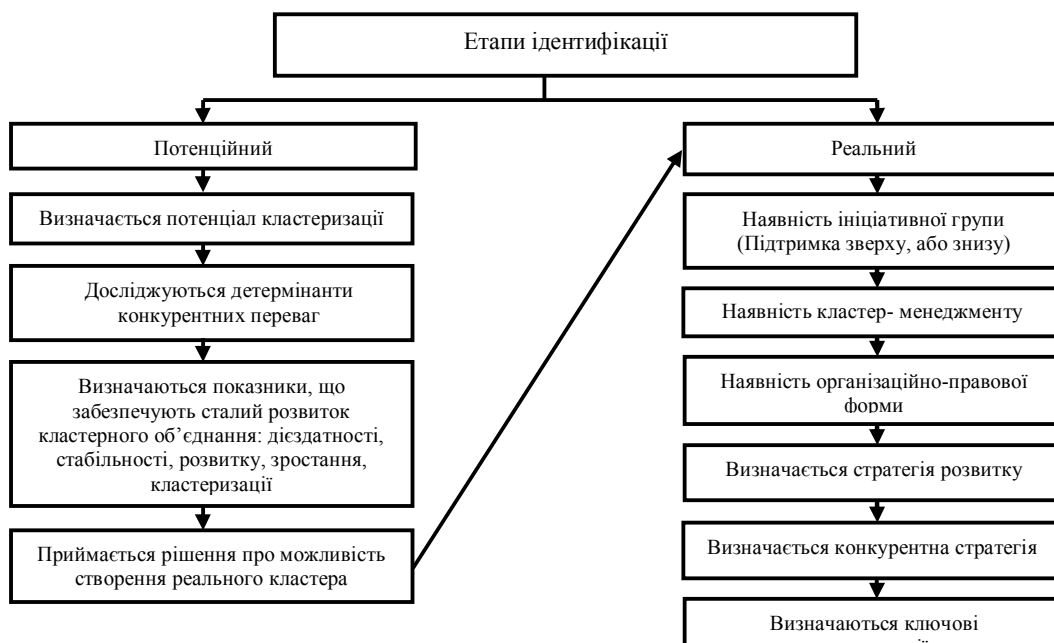

Рис. 5. Етапи ідентифікації кластерного об'єднання підприємств

Тому показники кластеризації, зростання та розвитку підприємств запропоновано використовувати для оцінки ступеня важливості їх включення в кластер хлібопекарської підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону (табл. 8).

Таблиця 8

Ранжування підприємств кластера хлібопекарської підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону за коефіцієнтами кластеризації, зростання та розвитку підприємства

№	Назва підприємства	Коефіцієнт зростання $P_{зр}$	Коефіцієнт розвитку $P_{розв}$	Коефіцієнт кластеризації P_{kl}
1	ПАТ «Запорізький хлібокомбінат № 1»	0,45	1,26	1,71
2	ПАТ «Запорізький хлібозавод № 3»	0,29	1,22	1,51
3	ПАТ «Запорізький хлібозавод № 5»	0,17	1,1	1,18
4	УІ ТОВ «Урожай»	0,24	1,4	1,64
5	ПАТ «Оріхівський комбінат хлібопродуктів»	0,16	1,57	1,73
6	ПАТ «Бердянський хлібокомбінат»	0,02	1,12	1,14
7	Кластер	0,30	1,32	1,62

За результатами аналізу можливостей використання показника дієздатності розроблено методику прогнозування розвитку кластерних об'єднань, що базується на прогнозуванні фінансових результатів діяльності. Це дозволяє отримати об'єктивні параметри прогнозування діяльності підприємств харчової промисловості (рис. 6 , табл. 9).

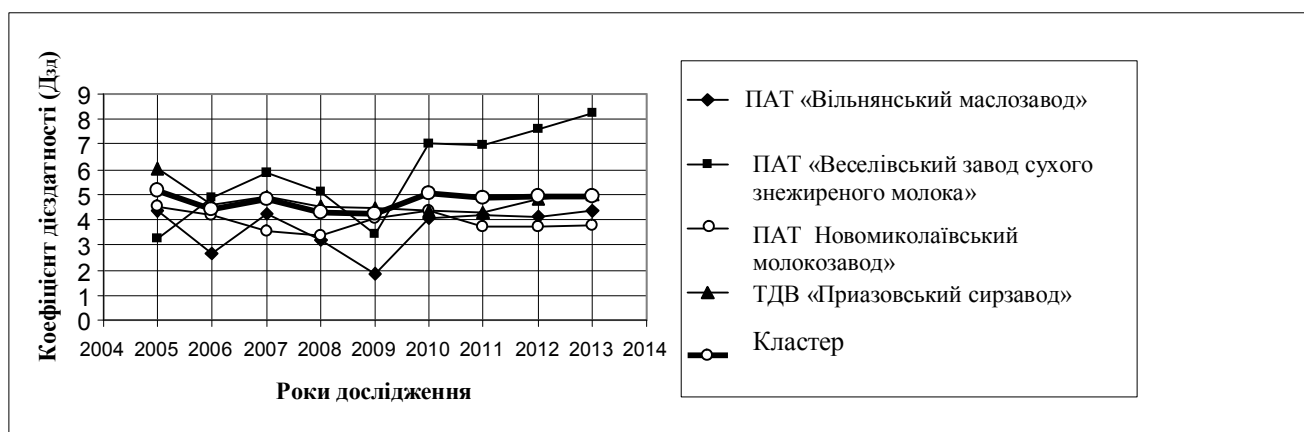

Рис. 6. Прогноз чистого доходу та показника дієздатності методом кусково-лінійної апроксимації для кластера молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону

Таблиця 9

Прогноз чистого доходу та показника дієздатності підприємств кластера молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону

Роки	Чистий дохід (тис. грн.)	Коефіцієнт дієздатності
2013	19125,68	4,94
2014	19499,40	4,96
2015	21587,10	4,99

Для прогнозування числових значень параметрів діяльності підприємств та кластерів у довгостроковій перспективі обґрунтовано застосування методу подібності показника дієздатності. Цей метод дозволяє оцінювати та прогнозувати ефективність дієздатності підприємств у кластері та прогнозувати ефективність діяльності кластера в довгостроковій перспективі.

Крім того, метод подібності показника дієздатності дозволяє порівнювати спрогнозовані показники окремих підприємств у кластері та спрогнозовані показники кластера з показниками дієздатності окремих підприємств. Це дає можливість визначати напрямки розвитку підприємств у кластері та кластерного об'єднання підприємств у цілому.

Значення показників дієздатності кластера молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону, спрогнозовані методом подібності до показника дієздатності на 2013-2015 рр., наведено в табл. 10.

З метою зменшення впливу суб'єктивних факторів на підприємства кластера використано коефіцієнт кореляції, який дозволяє керівництву підприємств та кластера враховувати змінні величини при плануванні значення параметра за результатами прогнозування.

Таблиця 10

Показники дієздатності кластера молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону, спрогнозовані методом подібності до показника дієздатності

Роки прогнозування	Матеріальні витрати, тис. грн.	Витрати на оплату праці, тис. грн.	Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	Амортизація, тис. грн.	Інші операційні витрати, тис. грн.	Адміністративні витрати, тис. грн.	Витрати на збут, тис. грн.	Прибуток, тис. грн.
2013	157026	9938	3697	2253	9783	4905	4967	4166
2014	168289	10651	3962	2415	10486	5257	5324	4467
2015	179229	11343	4219	2571	11167	5600	5670	4757

Для визначення ефективності діяльності кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості, враховуючи вплив ключових факторів успіху, запропоновано використовувати модель економічної доданої вартості (EVA). Даний показник поєднує простоту розрахунку та можливість визначення вартості підприємств кластера, а також дозволяє оцінювати ефективність як окремих підприємств, так і кластера в цілому. Таким чином, EVA є індикатором якості управлінських рішень кластер-менеджменту, а стала позитивна величина цього показника свідчить про збільшення вартості підприємств кластера, тоді як негативна – про її зниження. Прогноз EVA для кластера молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону наведено в табл. 11.

Таблиця 11

Прогноз показника економічної доданої вартості для кластера молочної підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону

Роки прогнозування	Економічна додана вартість (EVA), тис. грн.	Фінансовий результат від операційної діяльності з вирахуванням податків (NOPAT) тис. грн.	Інвестований капітал (IC), тис. грн.	Середньозважена вартість капіталу підприємства (WACC), %
2013	932,27	4605,52	41843,73	8,80
2014	1067,29	5323,96	48371,36	8,80
2015	1233,80	6154,50	55917,29	8,80

Запроваджена методика формування стратегії розвитку кластерних об'єднань підприємств базується на стратегічному підході та принципі ієрархії стратегій, на основі якої розробляються функціональні стратегії кластерного об'єднання підприємств, а саме: фінансова, кадрова, інноваційна, виробнича, маркетингова (рис. 7).

Враховуючи особливості взаємозв'язків матеріальних, фінансових та інформаційних потоків у межах кластерної структури, запропоновано графотеоретичну модель кластера, яка дозволить вирішувати завдання щодо оцінки впливу підприємств кластера одне на одне та на розвиток кластерної структури підприємств харчової промисловості. Для досягнення конкурентних переваг підприємства кластера повинні посісти таку позицію в ланцюжку цінностей, яка максимально відповідатиме їх ключовим факторам успіху та дозволяє зосередитись на власних ключових компетенціях.

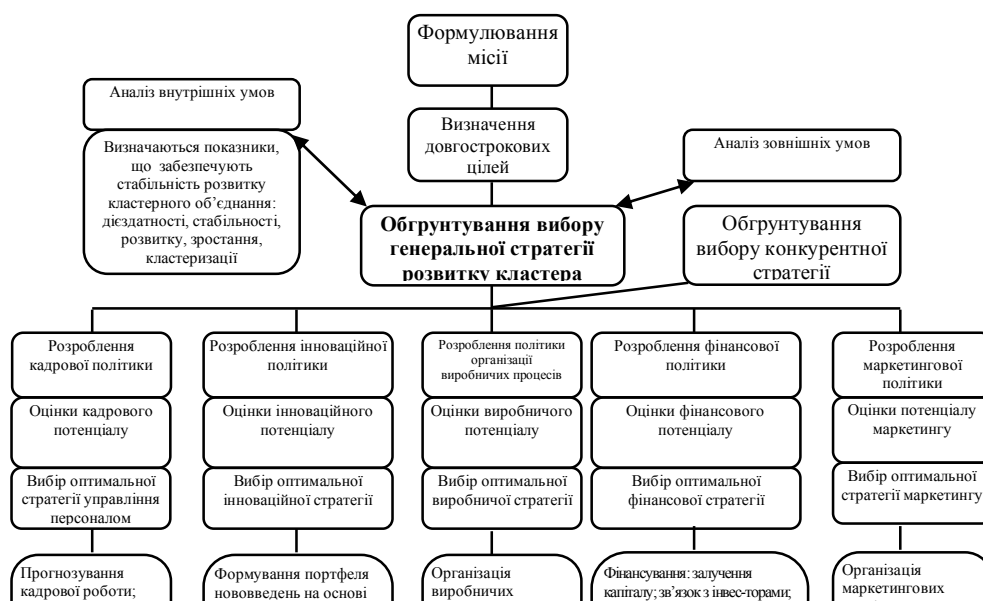

Рис. 7. Концептуальна схема формування стратегії розвитку кластерного об'єднання підприємств

Для забезпечення інтеграції бізнес-процесів підприємств кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості до єдиного ланцюжка цінностей автором обґрунтовано формування системи функціонального управління розвитком кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості, яка складається з інтеграції управління такими підсистемами: маркетинговою, виробничою, кадровою, фінансовою, інноваційною з акцентом на маркетингову складову.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення важливої наукової проблеми розв'язання сучасних актуальних методологічних і прикладних аспектів створення і розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в контексті переходу України на інноваційну модель розвитку. Основні наукові та практичні результати досліджень такі:

1. Серед нових організаційно-правових форм, які виникають під час переходу від індустріального суспільства до інформаційного, найбільш відомою та поширеною є кластерна модель розвитку як регіональної, так і

національної економіки. Наразі немає загальноприйнятого підходу до визначення класифікаційних ознак визначення видів кластерів. Це зумовлено широким різноманіттям кластерних структур. Тому, за результатами аналізу широкого різноманіття ознак, що характеризують об'єднання підприємств як кластера харчової промисловості, запропонована їх класифікація за ознаками, які враховують: етапи життєвого циклу; технологію виробництва й характер виробничих зв'язків; територіальну особливість; легітимність функціонування; спосіб створення та організаційну структуру; галузеву приналежність і величину групового обороту; розмір підприємств кластера; тип сировини і виробництва; галузеві особливості учасників кластера і характеристику зв'язків між ними; рівень технологічного укладу та тип енерговиробничого циклу; вид виробництва.

Використання запропонованого підходу дозволяє брати до уваги особливості функціонування підприємств кластерного об'єднання харчової промисловості та створювати умови для подальшого розвитку підприємств – учасників кластера.

2. За результатами аналізу життєвого циклу кластерних об'єднань підприємств запропоновано виділяти дві стадії життєвого циклу: підготовчу та комерціалізацію. Відокремлення двох стадій функціонування і розвитку кластерного об'єднання підприємств дозволяє на підготовчій стадії основну увагу приділяти: виникненню ідеї створення кластера, створенню робочої групи та визначенню попереднього складу керівництва кластера, розробленню концепції проекту кластерного об'єднання та визначенню складу учасників, формулюванню місії та цілей створення кластера, аналізу сильних і слабких сторін, загроз та можливостей, внесенню поправок до концепції проекту та розроблення бранда кластера, вибору організаційно-правової форми, розробленню стратегії розвитку та конкурентної стратегії, проектуванню організаційної структури управління та розробленню бізнес-плану.

На стадії комерціалізації запропонована така сукупність етапів: вихід на ринок під єдиним брендом; зростання, упродовж якого значно розширюється частка ринку кластера та приєднуються нові учасники; зрілості, на якому остаточно встановлюється кількість учасників та оптимізується ланцюжок цінностей кластера; кризи, що виникає як результат помилок у стратегічному управлінні розвитком кластерної структури.

3. Встановлено, що ініціатива створення кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості зумовлена успішним досвідом зарубіжних країн створення та розвитку кластерних об'єднань та формуванням міжнародних кластерних мереж. За результатами аналізу діяльності перших кластерів підприємств харчової промисловості в Україні та кластерних проектів, які перебувають на стадії реалізації, доведена доцільність створення нових кластерних структур у харчовій промисловості України.

4. Удосконалено методологічний підхід до оцінювання потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості з використанням коефіцієнтів локалізації, виробництва на одну особу та спеціалізації

підприємств галузей промисловості. За результатами оцінки потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості обґрунтовано доцільність створення кластерних об'єднань у чотирьох підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону, а саме: виробництво напоїв; виробництво олії та тваринних жирів; виробництво хліба та хлібобулочних виробів, виробництво молочних продуктів та морозива. Подальші дослідження довели доцільність створення та розвитку кластерних структур у молочній та хлібопекарській підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону на основі стратегічного підходу.

5. Удосконалено методичний підхід до оцінювання впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на розвиток підприємств кластерного об'єднання. За результатами проведеної оцінки впливу встановлено, що об'єднання підприємств молочної та хлібопекарської підгалузеві харчової промисловості Запорізького регіону не використовують можливості зовнішнього оточення. При створенні кластера необхідно використовувати стратегічне управління в діяльності кластерних проєктів для обґрунтування стратегії розвитку, конкурентної та маркетингової стратегій.

6. Доведено, що особливості функціонування кластерних об'єднань, до складу яких входять підприємства харчової промисловості, визначаються впливом складових макросередовища, мікросередовища та галузевими особливостями ведення бізнесу. Встановлено, що внутрішні ключові компетенції кластерної структури складаються з проєктування та виробництва інноваційної продукції та технологій; ефективних бізнес-процесів, що створюють ефект масштабу та дозволяють оптимізувати витрати; інтелектуального потенціалу; брэнда; інноваційного потенціалу; кваліфікованих кластер-менеджерів; при використанні субконтрактингу та аутсорсингу; розповсюдженні знань та інновацій серед підприємств і організацій кластера та лобювання інтересів кластера на різних рівнях регіональної влади.

Визначено зовнішні компетенції, які враховують можливість доступу до інвестиційних ресурсів; посилення економічних зв'язків між постачальниками та покупцями продукції, що дозволяє підприємствам кластерного об'єднання використати наявні компетенції задля підвищення ефективності діяльності.

7. Проведено оцінку інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості Запорізької області за 2007–2012 рр. із використанням функції Харінгтона. В результаті оцінювання встановлено, що інтегральні показники реалізованої частини інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості Запорізького регіону за 2007–2012 рр. знаходяться в діапазоні від 0,52 до 0,86, що свідчить про нестабільну та хаотичну інноваційну активність підприємств харчової промисловості Запорізького регіону.

Виявлено, що показник інноваційного потенціалу промислових підприємств Запорізького регіону на 8% більше, ніж підприємств харчової промисловості, що свідчить про відставання інноваційної активності підприємств харчової промисловості від промислового комплексу регіону.

8. Обґрунтовано концепції створення та розвитку підприємств харчової промисловості Запорізького регіону на засадах їх об'єднання в кластер у молочній та хлібопекарській підгалузях харчової промисловості Запорізького регіону, на базі чого обґрунтовуються стратегії розвитку кластерних структур, а саме: горизонтальної диверсифікації; посилення позицій на ринку та розвитку ринку. Стратегії посилення позицій на ринку вимагають значних маркетингових зусиль у сфері управління асортиментом, рекламою, ціноутворенням, якісним обслуговуванням споживачів. Обґрунтовано вибір конкурентної стратегії об'єднання підприємств хлібопекарської підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону, а саме стратегії оптимальних витрат.

9. За результатами аналізу управління маркетинговою діяльністю об'єднання підприємств хлібопекарської підгалузі харчової промисловості Запорізького регіону встановлено відсутність взаємодії між окремими елементами комплексу маркетингу та низький рівень управління маркетинговою діяльністю. Для об'єднання підприємств у кластер обґрунтовано план та бюджет маркетингу, визначено напрямки впровадження концепції «маркетинг-менеджменту» у систему стратегічного управління, які пов'язані з оптимізацією організаційної структури, вдосконаленням основних складових маркетингового комплексу з акцентом на основний інструмент адаптації до змін зовнішнього середовища – комунікаційну політику, яка спрямована на зміцнення існуючого іміджу та забезпечення стратегії просування продукції в умовах безперервно зростаючої інтернаціоналізації та глобалізації ринкової діяльності.

10. Визначено оптимальну корпоративну культуру для кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості, яка є полікультурною та включає позитивні якості різних типів організаційних культур. З позиції доктрини командного менеджменту в основі ідеальної організаційної культури кластерного об'єднання повинен домінувати тип організаційної культури, яка орієнтована на людину, її частка має бути близько 50%. Близько 25 % повинна бути частка організаційної культури, що орієнтована на завдання і, відповідно, близько 10 і 15% – авторитарної та бюрократичної культур.

11. На основі методу функціонала цільової функції зроблено оцінку дієздатності підприємств кластерів молочної та хлібопекарської підгалузей харчової промисловості Запорізького регіону, а також запропоновано новий критерій оцінювання дієздатності підприємств та кластерних об'єднань підприємств, що відображає вплив позитивних та негативних факторів на фінансові результати діяльності підприємств-учасників. Використання методу моментів для розрахунку дієздатності кластера в цілому і підприємств-учасників надало можливість визначити параметри кластерів.

12. Проведено ідентифікацію кластерних об'єднань підприємств за допомогою показників: дієздатності, розвитку, зростання та кластеризації, що дозволяє ідентифікувати об'єднання підприємств як кластер та

обґрунтувати можливість включення підприємства до складу кластерного об'єднання без втрати існуючого рівня ефективності з можливістю його нарощування.

Розроблено методичний підхід щодо визначення впливу розвитку кластерних об'єднань на ефективність діяльності підприємств харчової промисловості на основі групи показників, що дозволяє визначати ефективність діяльності кластерної структури та порівнювати діяльність кожного підприємства у складі кластера з показниками кластера в цілому.

13. Запропоновано методичний підхід до прогнозування ефективності дієздатності кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості на основі методів кусково-лінійної апроксимації, подібності показника дієздатності та моделі економічної доданої вартості, що дозволяє порівнювати між собою прогнозовані показники діяльності окремих підприємств у складі кластера та порівнювати прогнозовані показники кластера з показниками підприємств. Впровадження даного підходу дозволяє визначати напрямки розвитку як окремих підприємств у складі кластера, так і кластера в цілому.

14. Розроблено теоретичний підхід до формування та розвитку кластерних об'єднань підприємств, який базується на стратегічному підході та принципі ієрархії стратегій. Використання даного підходу дає змогу розробляти функціональні стратегії кластерного об'єднання, а саме: фінансову, кадрову, інноваційну, виробничу, маркетингову. Врахування особливості взаємозв'язків матеріальних, фінансових та інформаційних потоків у межах кластерної структури, запропонованої графотеоретичної моделі кластера, дозволяє вирішувати завдання оцінювання впливу підприємств кластера між собою та визначати розвиток кластера.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, навчальні посібники, підручники:

1. Пуліна Т. В. Методичні підходи до створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна // **Монографія.** – Запоріжжя : «Акцент», 2013. – 408 с. (17 д.а.)

2. Пуліна Т. В. Створення та розвиток кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості: теорія та практика / Т. В. Пуліна, А. В. Череп // **Монографія.** – Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. – 260 с. (10,9 д.а., з них 8,3 д.а. належить особисто автору, яким розроблено концепцію створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості та запропоновано методику вибору їх стратегії розвитку).

3. Пуліна Т. В. Управління розвитком кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна А. В. Череп // **Монографія.** – Запоріжжя : «Дике поле», 2012. – 328 с. (13,7 д.а., з них 10,4 д.а. належить особисто автору, яким удосконалено понятійний апарат кластерних об'єднань, їх класифікацію, визначено передумови розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості та обґрунтовано оптимальний

тип корпоративної культури для кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості).

4. Пуліна Т. В. Вплив цінової політики підприємств на створення та розвиток кластерних об'єднань / Т. В. Пуліна // Ціноутворення як основа ефективності функціонування підприємств та чинник підвищення добробуту населення: [монографія / за ред. А. В. Череп]. – Запоріжжя; ЗНУ, 2011. – 288 с. (12 д.а., з них 0,5 д.а. належить особисто автору, яким обґрунтовано вибір цінової політики кластерних об'єднань з метою забезпечення їх конкурентоспроможності, С. 138–143).

5. Пуліна Т. В. Методи забезпечення управління розвитком регіону на основі використання кластерного підходу / Т. В. Пуліна // Забезпечення сталого розвитку промислового регіону на основі інноваційних моделей управління: [монографія / за ред. проф. П. В. Гудзя, Л.О. Кримської]. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2013.– 272 с. (11,3 д.а., з них 1,3 д.а. належить особисто автору, яким обґрунтовано впровадження кластерного підходу до розвитку підприємств харчової промисловості Запорізької області, С. 121–152).

6. Пуліна Т. В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Теоретико-прикладні аспекти формування фінансової стратегії розвитку суб'єктів господарювання регіонів та держави: [монографія / за ред. О. Г. Череп]. – Запоріжжя; ЗНУ, 2014. – 260 с. (10,8 д.а., з них 0,8 д.а. належить особисто автору, яким обґрунтовано впровадження кластерного підходу до розвитку підприємств харчової промисловості Запорізької області, С. 240–248).

7. Пуліна Т. В. Аналіз стану створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Вітчизняна практика та зарубіжний досвід управління персоналом: [монографія / за ред. А.В. Череп]. – Запоріжжя; ЗНУ, 2014. – 252 с. (11,3 д.а., з них 0,8 д.а. належить особисто автору, яким проведено аналіз сучасного стану створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості Запорізького регіону, С. 191–210.).

8. Пуліна Т. В. Інноваційний менеджмент [Текст] / Т. В. Пуліна, А. В. Череп, О. Г. Череп. – К. : Кондор, 2014. – 452 с. (18,8). (Рекомендовано МОНУ Лист № 1/11- 19286 від 13.12.12 р.)(Особистий внесок автора: вступ, розділи 1,2,5,7 – 7,5 д.а.).

У наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

9. Пуліна Т. В. Інформаційне забезпечення створення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості/ Т. В. Пуліна // Бізнес Інформ. – 2013. – №5. – С. 145–152 (0,67 д.а.)

10. Пуліна Т. В. Влияние показателей стабильности и роста показателя эффективности деятельности предприятия на процесс создания кластерного объединения / Т. В. Пуліна // Бизнес Информ. – 2013. – №6. – С. 170–175 (0,58 д.а.).

11. Пуліна Т. В. Генезис кластерних об'єднань підприємств / Т. В. Пуліна // Проблеми економіки. – 2013. – №3. – С. 134–142 (0,79 д.а.).

12. Пуліна Т. В. Обоснование выбора конкурентной стратегии кластерного объединения предприятий пищевой промышленности / Т. В. Пуліна // Вестник Университета (Государственный университет управления). – 2013. – №10. – С. 41–50 (0,63 д.а.).

13. Пуліна Т. В. Применение стратегического подхода к развитию кластерных объединений предприятий пищевой промышленности / Т. В. Пуліна // Вестник Университета (Государственный университет управления). – 2013. – №7. – С. 86–95 (0,63 д.а.).

У наукових фахових виданнях:

14. Пуліна Т. В. Проблемы активизации инвестиционной деятельности предприятий Запорожского региона / Т. В. Пуліна // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2007. – № 233. – С. 152–159 (0,38 д.а.).

15. Пуліна Т. В. Особенности привлечения иностранных инвестиций в региональную экономику / Т. В. Пуліна // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2007. – № 234. – С. 38–47 (0,46 д.а.).

16. Пуліна Т. В. Теоретичні основи ідентифікації інноваційного процесу / Т.В. Пуліна // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць.– Випуск 247: В 6 т. – Т. VI. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009.– С.1403–1409 (0,42 д.а.).

17. Пуліна Т. В. Шляхи інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств / Т. В. Пуліна // Проблеми економіки й управління у промислових регіонах: зб. наук. праць: в 2 т. / НАН України, Ін-т економіко–правових досліджень; відп. ред. В. К. Мамутов. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2009.–Т. 2. – С. 216–219 (0,54 д.а.).

18. Пуліна Т. В. Психологічні особливості реструктуризації підприємств сфери послуг / Т. В. Пуліна, Т. М Касіч–Пилипенко // Економічний простір: Збірник наукових праць. – №25. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – С. 253–261 (0,42 д.а., з них 0,33 д.а. належить особисто автору, яким досліджено психологічну готовність персоналу організації до змін та визначено напрямки подолання опору змінам).

19. Пуліна Т. В. Актуальні проблеми створення кластерного механізму інтеграції підприємств Запорізького регіону / Т. В. Пуліна А. В.Череп // Продуктивні сили та регіональна економіка. : у 2 ч. – 2010. – Ч.2.–С. 290–299 (0,54 д.а., з них 0,42 д.а. належить особисто автору, яким обґрунтовано необхідність створення та проблеми застосування кластерної моделі зростання Запорізького регіону та визначено напрямки створення кластерних структур).

20. Пуліна Т. В. Теоретические основы создания и функционирования кластерных объединений / Т. В. Пуліна // Економічний простір : Збірник наукових праць. – № 40. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2010. – С. 83–93 (0,46 д.а.).

21. Пуліна Т. В. Стан та розвиток інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : економічні науки. – № 1 (55). – 2011. – С. 265–269 (0,54 д.а.).

22. Пуліна Т. В. Визначення передумов розвитку підприємств харчової промисловості Запорізького регіону на основі кластерного підходу / Т. В. Пуліна // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : «ГУЗІДМУ». – 2011. – № 1. – С. 129–135 (0,63 д.а.).

23. Пуліна Т. В. Особливості використання об'єктів права інтелектуальної власності як чинника інноваційно–інвестиційної діяльності підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ». – 2011. – № 2. – С. 237–241 (0,5 д.а.).

24. Пуліна Т. В. Обґрунтування складових інноваційного пакету банківських послуг для забезпечення розвитку кластерних об'єднань підприємств Запорізького регіону / Т. В. Пуліна, К. М. Карягіна // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 48/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – С. 162–170 (0,42 д.а., з них 0,33 д.а. належить особисто автору, яким визначено роль банківського сектора в забезпеченні розвитку кластерних об'єднань підприємств, запропоновано інноваційний пакет банківських послуг).

25. Пуліна Т.В. Класифікація кластерних об'єднань підприємств / Т. В. Пуліна // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011.–№5–1. – С. 227–236 (0,67 д.а.).

26. Пуліна Т. В. Передумови впровадження кластерного підходу підприємствами харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна, Ю. І. Шимберг // Економічний простір: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011.– № 50. – С. 123–131 (0,46 д.а., з них 0,33 д.а. належить особисто автору, яким проаналізовано передумови впровадження кластерного підходу підприємствами харчової промисловості в Запорізькому регіоні, розглянуто проблеми та перспективи впровадження кластерного підходу до розвитку проекту «Купуй Запорізьке – обирай своє!»).

27. Пуліна Т. В. Розробка концепції організаційної культури кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна, А. В. Череп // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету : збірник науково–технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип: 21.17. – С. 360–367 (0,54 д.а., з них 0,42 д.а. належить особисто автору, яким визначено оптимальний тип корпоративної культури кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості та запропоновано концепцію розвитку корпоративної культури кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості).

28. Пуліна Т. В. Класифікація кластерних об'єднань підприємств / Т. В. Пуліна // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2011. – № 5 – С. 227–236 (0,54 д.а.).

29. Пуліна Т. В. Оцінка умов створення кластерного механізму інтеграції підприємств Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : ГУ „ЗІДМУ”. – 2012. – № 3. – С. 90–96 (0,63 д.а.).

30. Методичні підходи до прогнозування ефективності діяльності кластера підприємств харчової промисловості / Т.В. Пуліна // «Економіка і регіон»: ПолтНТУ. – Полтава. – 2012. – № 4. – С. 179–184 (0,58 д.а.).

31. Пуліна Т. В. Діагностика передумов утворення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні / Т. В. Пуліна, С. І. Бурма // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницьк : ХНУ Хмельницьк. – 2012. – № 2. – Т1. – С. 36–39. (0,54 д.а., з них 0,42 д.а. належить особисто автору, яким обґрунтовано напрями розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні).

32. Пуліна Т. В. Прогнозування ефективності функціонування підприємств кластера на основі показників їх діяльності / Т. В. Пуліна // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 4. – С. 194–198 (0,5 д.а.).

33. Пуліна Т. В. Вплив розвитку кластерних об'єднань на ефективність діяльності підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна, А. В. Череп // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – № 5–1. – С. 227–236 (0,63 д.а., з них 0,46 д.а. належить особисто автору, яким запропоновано застосування економіко-математичної моделі для визначення впливу розвитку кластерних об'єднань на ефективність діяльності підприємств харчової промисловості).

34. Пуліна Т. В. Вплив стану інноваційного потенціалу регіону на розвиток кластерних об'єднань / Т. В. Пуліна, О. В. Коротунова // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету : збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2012. – Вип: 22.10. – С. 370–376 (0,63 д.а., з них 0,5 д.а. належить особисто автору, яким досліджено показники інноваційної активності підприємств Запорізького регіону, здійснено оцінку інноваційного потенціалу Запорізького регіону та визначено його вплив на розвиток кластерних об'єднань підприємств).

35. Пуліна Т. В. Методичні підходи до оцінки ефективності діяльності кластерів підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Агросвіт.– 2012. – № 12. – С. 34–39 (0,54 д.а.).

36. Пуліна Т.В. Розробка моделі розвитку кластерних об'єднань на основі системного підходу / Т.В. Пуліна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. –Запоріжжя : ГУ „ЗІДМУ” – 2012. – № 5. – С. 157–165 (0,63 д.а.).

37. Пуліна Т. В. Прогнозування показників функціонування підприємств кластера харчової промисловості методом кусково-лінійної апроксимації / Т. В. Пуліна // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 47. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 149–156 (0,42 д.а.).

38. Пуліна Т. В. Застосування методу подібності показника ефективності для прогнозування діяльності підприємств та кластерів / Т. В. Пуліна //

Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 48. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 123–131 (0,42 д.а.).

39. Пуліна Т. В. Визначення ключових факторів успіху кластерного об'єднання підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 78. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2013. – С. 147–158 (0,5 д.а.).

40. Пуліна Т. В. Визначення потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : ГУ „ЗІДМУ”. – 2013. – № 5. – С.38–44 (0,67 д.а.).

41. Пуліна Т. В. Взаємозв'язок стратегії розвитку і конкурентної стратегії підприємства харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Агросвіт. – 2013. – № 20. – С. 21–26 (0,5 д.а.).

42. Пуліна Т. В. Методичні підходи до оцінки до визначення стабільності та зростання кластера підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна, А. В. Череп // Науковий вісник ПУЕТ. – 2013. – № 2. – С. 110–115 (0,46 д.а., з них 0,38 д.а. належить особисто автору, яким запропоновано методичні підходи до визначення показників стабільності та зростання кластера підприємств харчової промисловості).

Статті в інших виданнях:

43. Пуліна Т. В. Обґрунтування вибору стратегії розвитку підприємством харчової промисловості / Т.В. Пуліна // Збірник наукових праць за результатами науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю Запорізького національного університету «Науковий потенціал Запорізького національного університету та шляхи його розвитку». – Мелітополь, ЕГІ ДВНЗ ЗНУ МОНУ. – 2010. – С. 44–48 (0,46 д.а.).

Матеріали та тези наукових конференцій:

44. Пуліна Т. В. Особливості фінансового забезпечення технічного розвитку виробництва / Т. В. Пуліна // Тиждень науки: тези доповідей науково-технічної конференції 21-25 квітня 2008 р., Запоріжжя / відп. ред. Ю. М. Внуков. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. – Т. 2 – С. 106–108 (0,17 д.а.)

45. Пуліна Т. В. Теоретические основы функционирования кластерных объединений / Т. В. Пуліна // Материалы VI Международной научно-практической конференции «Наука и образование без границ – 2010»: 07-15.12.2010 Sp.zo.o."Nauka I studia", (Przemysl , Польша). – С. 64–67 (0,17 д.а.)

46. Пуліна Т. В. Актуальні проблеми створення кластерного механізму інтеграції підприємств Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Тиждень науки: тези доповідей науково-технічної конференції 12-16 квітня 2010 р., Запоріжжя / відп. ред. Ю. М. Внуков. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2010. – Т. 2 – С. 183–185 (0,13 д.а.).

47. Пуліна Т. В. Визначення цінової політики кластерних об'єднань підприємств / Т.В. Пуліна // Тиждень науки: тези доповідей науково-

технічної конференції, 11-15 квітня 2011 р., Запоріжжя / відп. ред. Ю. М. Внуков. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. – Т. 2 – С. 132–134 (0,17 д.а.).

48. Пуліна Т. В. Використання об'єктів права інтелектуальної діяльності підприємствами харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Матеріали доповідей учасників четвертої міжрегіональної науково-практичної конференції «Проблеми економіки та управління у промислових регіонах», 27-28 травня 2011 р. / відпов. ред. П. В. Гудзь. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2011.– С. 193–195 (0,13 д.а.).

49. Пуліна Т. В. Аналіз інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Збірник тез ІХ Всеукраїнської наукової конференції, присвячений видатним вченим в галузі бухгалтерського обліку д.е.н., проф. І. В. Малишеву, д.е.н., проф. П. П. Німчинову «Зимові читання, присвячені ідеям Німчинова П.П. та Малишева І. В.». – Житомир: ЖДТУ, 2011. – С. 90–91 (0,17 д.а.).

50. Пуліна Т. В. Розвиток та принципи створення кластерних об'єднань / Т. В. Пуліна // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси в економіці держави та регіонів». – Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2011. – Том II. – С. 265–268 (0,13 д.а.).

51. Пуліна Т. В. Обґрунтування напрямків створення кластерного механізму інтеграції підприємств Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Зб. наук. тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми трансформаційної економіки». – Кривий Ріг: КФ ЗНУ, 2012 – С. 257 – 260 (0,2 д.а.).

52. Пуліна Т. В. Определение экономической эффективности работы предприятия стратегической группы / Т. В. Пуліна // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції «Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегій інноваційного розвитку». – Ч.І. – Полтава: ПолтНТУ, 2012. – С. 98–100 (0,17 д.а.).

53. Пуліна Т. В. Про створення регіональної консультативно-дорадчої ради з питань розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності / Т. В. Пуліна // Тиждень науки: тези доповідей науково-технічної конференції, 9-13 квітня 2012 р., Запоріжжя / відп. ред. Ю.М. Внуков. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. – Т. 3. – С. 80–83 (0,17 д.а.).

54. Пуліна Т.В. Прогнозирования эффективности работы предприятия кластера на основе показателей их деятельности / Т.В. Пуліна // Матеріали доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції: «Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта», 11-14 квітня 2012 р. – Харків :ХПІ, 2012.– С. 6–9 (0,17 д.а.).

55. Пуліна Т. В. Прогнозування чисельних значень параметрів фінансово-економічної діяльності підприємств методом подібності показника ефективності / Т. В. Пуліна // Економіка, організація та управління підприємствами в сучасних економіко-правових умовах [Текст]: матеріали між нар.наук.-практ. конф., 21-23 листоп. 2012 р., м. Дніпропетровськ /

ред.. кол.: В. Я. Швець та ін. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – С. 205–207 (0,17 д.а.).

56. Пуліна Т. В. Використання методу кусково-лінійної апроксимації для прогнозування показників функціонування підприємств кластера харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Економічні підсумки 2012 року: досягнення та перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Сімферополь, 1-2 грудня 2012 року) / Наукове об'єднання «Economics». – Сімферополь: НО «Economics», 2012. – С. 49–52 (0,2 д.а.).

57. Пуліна Т. В. Методика оцінки ефективності діяльності кластера підприємств / Т. В. Пуліна // Народ, держава, власність, ресурси, регіональний розвиток: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 21 - 22 грудня 2012 року, м. Київ. – У 2-х ч. – Ч. 1. – К.: НДЗ «Ресурси», 2013. – С. 11–13 (0,17 д.а.).

58. Пуліна Т. В. Інноваційний розвиток підприємств Запорізького регіону на основі кластерного підходу / Т. В. Пуліна // Економічні проблеми модернізації та інноваційного розвитку промисловості [текст]: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 5 листопада 2012 р. Дніпропетровського університету імені А. Нобеля. – Дніпропетровськ: ДУ, 2012. – С. 72–75 (0,13 д.а.).

59. Пуліна Т. В. Визначення факторів, які впливають на управління розвитком кластерного об'єднання підприємств / Т. В. Пуліна // Тиждень науки: тези доповідей наук.-техн. конф., 22 квітня 2013 р., Запоріжжя / відп. ред. Ю. М. Внуков. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2013. – Т. 3.– С. 175–176 (0,17 д.а.).

60. Пуліна Т. В. До питання створення кластерних об'єднань / Т. В. Пуліна // Матеріали доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції: «Стратегії інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта», 26-30 травня 2013 р. – Алушта :ХПІ, 2013.– С.56–58 (0,2 д.а.).

61. Пуліна Т. В. Влияние показателей эффективности деятельности и стабильности роста предприятия на процесс создания кластерного объединения / Т. В. Пуліна // Развитие национальных экономик в условиях глобальной нестабильности: материалы первой международной научно-практической конференции (м. Одеса, 15-16 лютого 2013 р) / ред. кол.: С. О. Якубовський [та ін]. – О.: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 223–225 (0,13 д.а.).

62. Пуліна Т. В. Інформаційне забезпечення створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості / Т. В. Пуліна // Економіка та фінанси: теорія та практика: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Феодосія, 26–28 вересня 2013 р. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013 – С. 150 – 152 (0,13 д.а.).

63. Пуліна Т. В. Оцінка потенціалу кластеризації харчової промисловості Запорізького регіону / Т. В. Пуліна // Ефективне управління економікою: теорія і практика [текст]: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 4–5 жовтня 2013 р. // Черкаський державний

технологічний університет. – Черкаси: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – С. 132–135 (0,2 д.а.).

64. Пуліна Т. В. Ключові фактори успіху кластерного об'єднання підприємств / Т. В. Пуліна // Економічні проблеми модернізації та інноваційного розвитку промисловості [текст]: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 5 листопада 2013 р. // Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля. – Дніпропетровськ: ДУ, 2013. – С. 37–40 (0,08 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Пуліна Т. В. Створення і розвиток кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка і управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Національний університет харчових технологій, Київ, 2014.

Досліджено сутність кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості та удосконалено класифікацію кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості. Обґрунтовано необхідність створення і розвитку кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості.

Удосконалено методичний підхід визначення потенціалу кластеризації підприємств харчової промисловості, що дозволило визначити перспективні підгалузі харчової промисловості для створення кластерів.

Вдосконалено методику оцінювання впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на створення і розвиток кластерних об'єднань підприємств в харчовій промисловості, що дозволяє, застосувавши узагальнюючий коефіцієнт впливу цих факторів на об'єднання підприємств, корегувати стратегію розвитку.

Запропоновано методичний підхід щодо визначення критерію дієздатності кластерних об'єднань підприємств у харчовій промисловості, який є значенням цільової функції, що залежить від багатьох чинників господарської діяльності підприємств-учасників кластера.

Розроблено методику ідентифікації кластерних об'єднань підприємств на основі групи показників, за допомогою яких можна обґрунтувати можливість включення підприємства до складу кластерного об'єднання.

Запропоновано методику прогнозування ефективності розвитку кластерів харчової промисловості на основі результатів діяльності та визначати перспективи їх розвитку.

Запропоновано методику формування стратегії розвитку кластерних об'єднань, яка базується на графотеоретичній моделі кластера з використанням стратегічного підходу та принципу ієрархії стратегій.

Ключові слова: підприємство, кластер, харчова промисловість, створення, розвиток, стратегія, синергетичний ефект.

АННОТАЦИЯ

Пулина Т. В. Создание и развитие кластерных объединений

предприятий пищевой промышленности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Национальный университет пищевых технологий, Киев, 2014.

Диссертация посвящена совершенствованию методологических подходов к созданию и развитию кластерных объединений предприятий пищевой промышленности в условиях современной рыночной экономики Украины.

В работе обоснованы методические и теоретические положения о сущности и оценки дееспособности кластерного объединения предприятий с целью применения их для обоснования направлений создания и развития кластерного объединения предприятий в пищевой промышленности. С этой целью предложены авторские методики идентификации кластеров, оценки их дееспособности и прогнозирования развития.

Базируясь на результатах исследования сущности кластерных объединений предприятий в пищевой промышленности в условиях развития рыночных отношений, предложено авторское определение кластерного объединения предприятий в пищевой промышленности и усовершенствована классификация кластерных объединений предприятий в пищевой промышленности.

Исследованы предпосылки создания и развития кластерных объединений предприятий в пищевой промышленности и обоснована необходимость создания и развития кластерных объединений предприятий в пищевой промышленности.

Усовершенствован методический подход для определения потенциала кластеризации предприятий пищевой промышленности, который, в отличие от существующих, базируется на комплексном показателе, который предусматривает использование коэффициентов локализации, душевого производства и специализации, что позволило определить перспективные подотрасли пищевой промышленности для создания кластерных объединений.

Для оценки влияния факторов внешней и внутренней среды на создание и развитие кластерных объединений предприятий пищевой промышленности усовершенствована методика оценки влияния факторов внешней и внутренней среды, которая, в отличие от существующих, учитывает последствия как положительных, так и отрицательных факторов и позволяет, применив обобщающий коэффициент влияния этих факторов на объединение предприятий, корректировать стратегию развития.

Предложен методический подход к определению универсального критерия дееспособности кластерных объединений предприятий пищевой промышленности, который является значением целевой функции, зависящей от многих факторов хозяйственной деятельности предприятий кластера и учитывает объемы производства продукции на предприятиях кластера, количество работающих, объемы материальных затрат, финансовые

результаты с учетом уровня значимости каждого из них.

Разработана методика идентификации кластерных объединений предприятий на основе использования показателей: дееспособности; стабильности, роста; развития; кластеризации, с помощью которых можно обосновать возможность включения предприятия в состав кластерного объединения и определить характеристики кластера.

Предложена методика прогнозирования эффективности развития кластерных объединений предприятий пищевой промышленности на основе прогнозирования результатов их деятельности с использованием метода кусочно-линейной аппроксимации, метода подобия показателя дееспособности модели экономической добавленной стоимости которая позволяет оценивать и прогнозировать эффективность функционирования как отдельных предприятий в составе кластера, так и кластера в целом и определять перспективы их развития.

Предложена методика формирования стратегии развития кластерных объединений, основанная на графотеоретической модели кластера с использованием стратегического подхода и принципа иерархии стратегий, которая позволяет изменять функциональные стратегии кластерного объединения предприятий, учитывая влияние факторов как внешней, так и внутренней среды.

Ключевые слова: предприятие, кластер, пищевая промышленность, создание, развитие, стратегия, синергетический эффект.

ANNOTATION

Pulina T. V. Creation and development of cluster associations of the enterprises of the food industry. – the Manuscript.

The thesis is aimed on competition of a scientific degree of the Doctor of Economics in the specialty 08.00.04 - Economy and control of the enterprises (by types of economic activity). - National university of food technologies, Kiev, 2014.

The entity of cluster associations of the enterprises in the food industry is probed and classification of cluster associations of the enterprises in the food industry is improved. The need of creation and development of cluster associations of the enterprises for the food industry is justified.

Methodical approach for determination of potential of a clustering of the enterprises of the food industry that allowed to define perspective subindustries of the food industry for creation of clusters is improved.

The technique of an impact assessment of factors of the external and internal environment on creation and development of cluster associations of the enterprises in the food industry that allows is improved, which allows through the applying generalizing coefficient of influence of these factors on combining of the enterprises, to adjust development strategy.

Methodical approach to determination of criterion of capacity of cluster associations of the enterprises in the food industry is offered, which is value of the target function depending on many factors of economic activity of the enterprises of a cluster.

The technique of identification of cluster associations of the enterprises on the basis of use of indexes is developed: capacity; stability; developments; growth; clusterings by means of which it is possible to justify possibility of switching on of the enterprise in composition of cluster combining.

The technique of prediction of efficiency of development of clusters of the food industry on the basis of prediction of results of their activities is offered and defining perspectives of their development.

The technique of formation of strategy of development of the cluster associations, based on graph- theoretical model of a cluster with use of strategic approach and the principle of hierarchy of strategy is offered.

Keywords: enterprise, cluster, food industry, creation, development, strategy, synergy effect.